

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Českého jazyka a literatury
Studijní program: Učitelství 2. stupně ZŠ
Studijní obor (kombinace): Český jazyk a občanská výchova

Helena Čapková – život a dílo

Helena Čapková – Her Life and Works

Diplomová práce: 08–FP–KČL–001

Autor:
Alena BOUKALOVÁ

Podpis:

Adresa:
Zvonková 461
541 02, Trutnov 4

Vedoucí práce: Mgr. Eva Koudelková, Ph.D.

Konzultant:

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
83	0	14	0	30	14

V Liberci dne: 29. července 2010

Prohlášení

Byl(a) jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

Datum: 29. července 2010

Podpis

Anotace

Tato diplomová práce seznamuje s životem a dílem Heleny Čapkové – sestry slavnějších bratrů Karla a Josefa Čapků. Nejdříve popisuje její život, společné dětství s mladšími bratry, její studijní léta, život s prvním manželem Františkem Koželuhou a po jeho skonu s druhým manželem Josefem Palivcem. Poté se zabývá jejím dílem – nejen její nejslavnější knihou *Moji milí bratři*, ale také povídkami *Malé děvče* a *Kolébka*, románem *O živé lásce* a pohádkou *O babiččině zástěře*. Následně dokládá reakce významných literárních kritiků na její literární dílo. Nakonec práce seznamuje s tím, jak Helenu Čapkovou vnímalo její okolí.

Klíčová slova:

Helena Čapková, Karel Čapek, Josef Čapek, biografie, povídka, román, pohádka, literární kritika

Annotation

This diploma thesis deals with Helena Čapkova's life and work. Helena Čapková was the sister of famous brothers Karel and Josef Čapek. Firstly the thesis describes Helena's life, her childhood that she spent with her brothers, her studies and the life with Helena's first husband František Koželuha and also her marriage with her second husband Josef Palivec. Next the diploma thesis deals with Helena Čapkova's work – not only with her most famous book *Moji milí bratři* but also with two short stories *Malé děvče* and *Kolébka*, the novel *O živé lásce* and the fairy-tale *Pohádka o babiččině zástěře*. The thesis demonstrates reactions of important literary critics on Helena Čapková's work. Finally the thesis shows how other people saw and perceived the personality of Helena Čapková.

Keywords:

Helena Čapková, Karel Čapek, Josef Čapek, biography, short story, novel, fairy-tale, literary critic

Die Annotation

Diese Diplomarbeit stellt das Leben und das Werk von Helena Čapková, die Schwester von berühmte Brüder Karel und Josef Čapek war. Am Anfang wird ihre Leben beschrieben – gemeinsame Kindheit mit jüngere Brüder, ihre Studienjahre, Zusammenleben mit dem ersten Ehemann František Koželuha und nach seinem Tod mit dem zweiten Ehemann Josef Palivec. Danach ist die Arbeit auf ihr literarisches Werk konzentriert, nicht nur auf ihr berühmtestes Buch *Moji milí bratři*, sondern auch auf ihre zwei Geschichte – *Malé děvče* und *Kolébka*, Roman *O živé lásce* und auf das Märchen *Pohádka o babiččině zástěře*. Zu dem literarischen Werk sind die Reaktionen von derzeitigen Literaturkritikern angegeben. Am Ende kann man vernehmen, wie war Helena Čapková von ihrer Umgebung empfangen.

Die Schlüsselwörter:

Helena Čapková, Karel Čapek, Josef Čapek, Literaturnachweis, Geschichte, Roman, Märchen, Literaturkritik

Poděkování

Touto cestou bych chtěla poděkovat Mgr. Evě Koudelkové, Ph.D., za odborné rady a trpělivé vedení při psaní mé diplomové práce.

Také bych ráda poděkovala mé mamince za podporu během mých studií.

Obsah

Prohlášení.....	2
Anotace.....	3
Annotation.....	4
Die Annotation.....	5
Poděkování.....	6
1. Úvod.....	8
2. Motto.....	10
3. Helena Čapková.....	11
3.1. Život Heleny Čapkové.....	12
3.2. Život s Josefem Palivcem.....	17
3.3. Helena Koželuhová.....	19
4. Dílo Heleny Čapkové.....	20
4.1. Moji milí bratři.....	21
4.2. Malé děvče.....	29
4.3. Pohádka o babiččině zástěře.....	35
4.4. Kolébka.....	38
4.5. O živé lásce.....	44
5. Helena Čapková očima kritiků.....	54
6. Helena Čapková ve vzpomínkách.....	59
7. Závěr.....	73
Zdroje.....	75
Obrazové přílohy.....	78

1. Úvod

Když se vysloví jméno Čapek, každému se asi nejdříve vybaví knížky Karla a Josefa Čapkových, které adresovali především dětem, jako například *Dášenska*, *Devatero pohádek* nebo *Povídání o pejskovi a kočičce*. Také si určitě vzpomene alespoň na některé Karlovy divadelní hry – *Věc Makropulos*, *Matka*, *Bílá nemoc* nebo Josefovy obrazy. Málokdo však ví, že tito slavní bratři měli starší sestru Helenu, která byla sama také literárně činná.

V první polovině dvacátého století se čím dál více žen začínalo prosazovat v umění. A řada těchto žen i publikovala svou vlastní literární tvorbu. Většina spisovatelek adresovala své knihy především dívkám a ženám. Od toho se odvíjela i témata – šťastné a nešťastné lásky, dospívání hlavních hrdinek, starosti s dětmi a postavení ženy ve společnosti.

Cílem této diplomové práce je zmapovat život a literární tvorbu Heleny Čapkové, autorky, která začala publikovat ve dvacátých letech především díla, v nichž se vracela do dětství a rodného kraje. Také psala pod pseudonymem do novin. A přestože během druhé světové války pomáhala v domácím odboji, po únoru 1948 ji komunisté pronásledovali. Svou poslední knihu napsala v šedesátých letech krátce před svou smrtí.

Práce nejdříve popisuje život Heleny Čapkové. Seznamuje s jejím dětstvím, dospíváním i životem po boku prvního manžela právníka Františka Koželuhy a druhého Josefa Palivce, který se zajímal nejen o politiku, ale psal i básně a překládal z několika cizích jazyků.

V další části se práce zabývá její literární tvorbou. Helena Čapková byla autorkou subjektivně založených próz, čerpajících z rodového a rodinného prostředí, *Moji milí bratři*, dvou povídek *Malé děvče* a *Kolébka*, románu *O živé lásce* a *Pohádky o babiččině zástěře*. Povídky *Malé děvče* a *Kolébka* i román *O živé lásce* vyšly pouze jednou. *Pohádka o babiččině zástěře* vyšla ještě jednou v roce 2005 díky Aleši Fettersovi.

Ve třetí části jsou uvedeny ukázky kritik k jejím dílům. Ne všechny reakce na její dílo byly kladné.

A jistě zaujmou i vzpomínky lidí, kteří Helenu Čapkovou znali osobně – například Karlova žena Olga Scheinpflugová a Josefova žena Jarmila Čapková.

Doufejme, že tato práce přinese poznatky o méně známé sestře mnohem slavnějších bratrů. Její dílo jistě také pomůže pochopit, jaké bylo dětství a mládí této sourozenecké trojice.

2. Motto

V mládí nebývali jsme diváky dost pozornými a mnohé nám jistě ušlo; příliš rychle stávalo se vše něčím neskutečným, spíše jen snem, který jsme polobdíce a roztržitě, jen po útržcích snili, a zase se nám ztratil.

A přec v panoramatu našeho života nebylo oázy kypřejší, barevnější a zelenější.

A podařilo-li se nám ve chvílích intimního vzpomínání aspoň na chvíli se vzdát sebeironizující skepse, nám všem třem vlastní, tu jsme i uvěřili, že se život, možná, stal zas na chvíli laskavější a aspoň na okamžik nám dovolil se zastavit v bláznivé štvanci stále vpřed.

(Helena Čapková: Moji milí bratři)

3. Helena Čapková

O dětství a mládí Heleny Čapkové se můžeme dočíst v její knize *Mojí milí bratři*. S jejím životem se však můžeme také seznámit v knize její dcery Heleny Koželuhové *Čapci očima rodiny* i jejích švagrových Olgy Scheinpflugové *Živý jako nikdo z nás* a Jarmily Čapkové *Vzpomínky*. Já budu vycházet především z autorčiny knihy a z poznámek druhého manžela Heleny Čapkové Josefa Palivce.

Helena Čapková se narodila v Hronově 28. ledna 1886 jako nejstarší dítě v rodině doktora Antonína Čapka. Celý život si Helena mnohem lépe rozuměla se svým otcem, který ji podporoval v jejích studiích, než s matkou, která dávala přednost nejmladšímu Karlovi, a nepovažovala za důležité, aby dívka získala vyšší vzdělání. Přesto Helena vystudovala brněnskou dívčí střední školu Vesnu. A v Brně následně strávila podstatnou část svého života.

V roce 1904 se provdala za brněnského politika a právníka Františka Koželuhu. Po nějakém čase se jim narodily dvě dcery. Když v roce 1926 Helena Čapková ovdověla, přestěhovala se z Brna do Prahy na Vinohrady, kde bydlela nedaleko svých bratrů.

V roce 1930 se provdala za spisovatele a diplomata Josefa Palivce. V letech 1933–38 žila s manželem v Prohoři u Žlutic, kde ji oba bratři často navštěvovali. Po obsazení republiky vojsky nacistického Německa v roce 1939 se opět vrátila do Prahy, kde zůstala po celou dobu trvání druhé světové války. Po válce v letech 1945–48 žila na zámku Brložec nedaleko Prohoře. V roce 1948 byl zámek zestátněn a ona se musela přestěhovat zpět do Prahy. Po vykonstruovaném politickém procesu s jejím mužem Josefem Palivcem v roce 1951 byla pronásledována komunistickým režimem až do své smrti. Zemřela v Praze 27. listopadu 1961.

3.1. Život Heleny Čapkové

Helena Čapková se narodila 28. ledna 1886 otci MUDr. Antonínu Čapkovi, kterému bylo třicet let, a dvacetileté matce Boženě. Antonín Čapek byl báňským a lázeňským lékařem v Malých Svatoňovicích. V době, kdy se měla Helena narodit, vypukla v okolí Svatoňovic jakási epidemie, a proto poslal doktor Čapek svou ženu k jejím rodičům do Hronova, kde přišla Helena na svět. Čtrnáct měsíců po ní se narodil mladší Josef a nakonec Karel, který byl o čtyři roky mladší než Helena. Krátce po jeho narození se celá rodina doktora Čapka přestěhovala do Úpice. Otcovi rodiče žili v Žernově.

Helenino školní vzdělávání začalo v Úpici v pětitřídní dívčí obecné škole. Dívčí měšťanka tehdy v Úpici ještě nebyla, proto se otec rozhodl poslat ji do Brna. Tam měla dále studovat v dívčí škole Vesně. Bylo jí třináct let, když se vrátila domů na prázdniny. O dalším jejím vzdělání však rozhodla matka, která ji chtěla držet v domácnosti, aby se také stala dobrou hospodyňkou. Na druhé straně ale chápala, že by se měla její dcera naučit nějaký cizí jazyk. Tak začala Helena studovat během prázdnin v Úpici němčinu a francouzštinu.

V této době však také narůstalo napětí mezi matkou a dcerou. Helena nesouhlasila s matčíným názorem, nechtěla zůstat doma, naopak, chtěla se dále vzdělávat. Otec Heleny Čapkové ji v její snaze o emancipaci podporoval. Tehdy otec koupil klavír a nadaná Helena začala pilně trénovat. Hodiny klavíru u mladého učitele hudby však rázem přestaly, když rodiče pochopili, že se mladička Helena do svého učitele zamilovala. Při nejbližší příležitosti ji proto matka odvezla zpátky do Brna, kde Helena dokončila své střední vzdělání.

Když zemřel žernovský děda, otec doktora Čapka, přestěhovala se ovdovělá babička na otcův popud k Čapkům. Autorka na ni vzpomíná s velkou láskou.

V raném dětství si Helena a Josef s nejmladším Karlem nerozuměli, protože vnímali, že ho má maminka mnohem raději. Oba starší mu to dlouho zazlívali.

Na podzim v roce 1901 odešel Karel studovat na královéhradecké gymnázium a Josef na dvouletou německou tkalcovskou školu do Vrchlabí. V této době už spolu všichni tři sourozenci vycházeli velmi dobře. Helena s Josefem si už ke Karlovi našli cestu. Karel bydlel v Hradci Králové s babičkou, která ho velmi podporovala ve studiích.

Helena po dokončení svých brněnských studií bydlela u rodičů a nějakou dobu také strávila u babičky v Hradci Králové. Babička ji naučila šít a vyšítvat krajky.

Helena chtěla však dál studovat, jejím snem bylo stát se buď hudební virtuoskou, nebo chtěla po otcově vzoru vystudovat v Praze medicínu. To ale maminka nedovolila a naopak ji opět odvezla zpátky do Brna, kde si měla osmnáctiletá Helena najít vhodného ženicha, což se jí v krátké době podařilo.

19. listopadu 1904 se devatenáctiletá Helena Čapková vdala za o třináct let staršího JUDr. Františka Koželuhu, kterého do té doby sotva znala. František Koželuha byl významný brněnský právník. Pro Helenu to byl především způsob, jak se vymanit z vlivu rodičů a osamostatnit se.

Koželuhovi měli dvě dcery. Porod první Evy v roce 1905 byl velmi těžký, dítě by bez mimořádné lékařské péče nejspíš umřelo. Tato Helenina zkušenost se projevila později v povídce *Kolébka*. Porod druhé dcery Helenky v roce 1907 byl naopak velmi snadný. Helenka Koželuhová vydala v emigraci na počátku šedesátých let knihu *Čapci očima rodiny*. Pro tuto knihu měla jako podklad pouze svou paměť, to mělo za následek řadu nepřesností.

V době, kdy Helena Čapková žila se svým mužem a jejich dvěma dcerami v Brně, se velmi upevnil vztahy mezi sourozenci Čapkovými. Oba bratři pravidelně jezdili ke své sestře trávit léto. Helenin manžel dokonce zajistil vydání prvních Karlových literárních pokusů a Helena se u rodičů přimluvila za Josefa, aby mu také dovolili alespoň se pokusit o uměleckou

dráhu. Josef po dokončení vrchlabské tkalcovské školy pracoval v úpických textilkách. Tato práce ho ale nebavila a neuspokojovala. Rodiče zdělili po smrti žernovského dědečka mlýn a chtěli, aby se přestavěl na textilní továrnu, kterou by Josef vedl.

Po smrti hronovské babičky v roce 1912 našel Helenin manžel svému tchánovi uplatnění v Trenčianských Teplicích. Zde působil dr. Čapek jako lázeňský lékař v sezóně a v letech 1916–23 celoročně. Jeho žena se tam přestěhovala s ním.

František Koželuha měl v předválečných letech zásluhu na rozvoji českého Brna, které bylo do konce devatenáctého století převážně německé. Na počátku dvacátého století se město začalo vlivem přílivu obyvatel z venkova měnit. Docházelo k výraznému společenskému i jazykovému počešťování.

Helenin manžel byl krátce po vypuknutí 1. světové války odveden. Vzhledem ke svému národnostnímu přesvědčení byl označen jako „politicky nespolehlivý“, tedy k normální službě nezpůsobilý, a byl odvelen do koncentračního tábora u Komárna. Helena se snažila svého manžela vysvobodit, což se jí podařilo až v roce 1917.

Oba bratři ze zdravotních důvodů nebyli odvedeni – Josef kvůli špatnému zraku a Karlovi lékaři objevili vážné onemocnění páteře (Bechtěrevovu nemoc).

František Koželuha zemřel v roce 1926 po delší nemoci, která byla zapříčiněna hlavně válečnými útrapami.

V roce 1927 Helena odjela do Paříže. Pobyt jí dodal mnoho energie a optimismu. Po návratu ji bratři s otcem přemluvili, aby se přestěhovala také do Prahy. Jako zázrakem našla domek kousek od domku svých bratrů.

V roce 1930 se podruhé provdala. Jejím manželem se stal spisovatel, překladatel a diplomat Josef Palivec.

V roce 1933 koupila Helena Čapková-Palivcová z dědictví po svém prvním muži statek Prohořský Hrádek na Karlovarsku, kam za ní každý rok jezdil bratr Karel na dovolenou. Rok poté se ujala také sousedního statku Brložce. V Prohoři se Helena zasloužila o zřízení české školy pro nevelkou

českou menšinu a o otevření české měšťanky ve Štědré. Přispěla také k zřízení české knihovny o tisíci svazcích ve Žluticích. Zanedbaný hrádecký statek Palivcovi zrekonstruovali, také zřídili např. nejmodernější stáje pro osmdesát krav. Tato investice se však v předválečných letech nevyplatila. Na začátku října 1938 museli z tohoto území, které bylo připojeno k Říši, odejít všichni Češi a tento statek zabrali Němci. A tak se Helena Čapková s manželem vrátila do Prahy. Vrátit se na znovu zničený statek mohli až po válce.

Nejmladší bratr Karel zemřel den po Štědrém dni roku 1938, tedy ještě před začátkem okupace Československa. Josef zemřel na tyfus v koncentračním táboře Bergen-Belsen jen několik dní před koncem druhé světové války v dubnu 1945. Když se Helena dozvěděla z rádia o smrti Josefa, nejdříve tomu nechtěla věřit. Bylo ironií osudu, že přežil pět let v koncentračním táboře a skonal v době, kdy už byla svoboda na dosah ruky. Jeho žena Jarmila ho ještě několik let po válce marně hledala po celé Evropě.

Helena Palivcová-Čapková si v účasti na odboji našla cestu, jak mstít své bratry. Za dobu okupace se několikrát přihodilo, že ji navštívilo gestapo – buď kvůli pátrání po zmizelém zeťovi, nebo aby vyšetřovali její mladší dceru. Helena dělala listonošku s tajnou poštou, nechávala přespat ilegální pracovníky a značnými peněžními částkami podporovala odbojové akce. Když byl mezi zatčenými na konci roku 1944 také její manžel Josef Palivec, byla i ona vzata do vazby a ocitla se v kobkách Politisches Gefängnis der Gestapo.

Ona i její manžel se konce druhé světové války dočkali a od roku 1945 až do roku 1948 žili na zámku Brložec nedaleko Prohoře. Po roce 1948 jí komunisté přikázali statek patřící k zámku nejdříve zrenovovat a pak ho zestátnili. Dluhy za tuto renovaci jí však ponechali.

Je ironií, že této antifašistce, která během druhé světové války velmi riskovala, byla roku 1959, kdy se potácela mezi životem a smrtí, v republice, za jejíž obnovení bojovala, odňata vdovská penze.

Helena Čapková byla několikanásobnou babičkou. Od starší dcery Evy měla vnuka Pavla (nar. 1926) a vnučku Helenu (nar. 1928) a v roce 1940 se ještě narodila Eva. Mladší dcera Helena (JUDr.) se provdala

za JUDr. Adolfa Procházku, univerzitního profesora, později ministra zdravotnictví za lidovou stranu v předúnorové vládě, a od nich pak měla vnučky Martu (nar. 1931) a Helenu (nar. 1936).

Helena Čapková nikdy nezapomněla na svou milovanou Úpici a po druhé světové válce ji dvakrát navštívila. Vrátila se do ní i ve své próze *Malé děvče* a vzpomínkové knize *Moji milí bratři*. Dalším takovým důkazem je skutečnost, že když se v roce 1958 oženil její vnuk, odvezla mladé novomanžele na svatební cestu právě do Úpice, aby jim ukázala ráj tří Čapkových dětí. O to větší bylo její zklamání, když našla zahradu domu, ve kterém s bratry vyrostla, zcela zpustošenou a stromy pokácené. Úpičtí představitelé komunistického režimu se záměrnou škodolibostí zničili místo, které mělo být jedním z památníků české kultury. Po pár letech Helena Čapková navštívila Úpici znovu díky pozvání Rudolfa Loukoty, který jako jeden z mála dával najevo obdiv Čapkově rodině. A stejně jako ta první, zůstala i tato návštěva před úpickými komunisty utajena.

Po vykonstruovaném politickém procesu s jejím mužem Josefem Palivcem v roce 1951 byla šikanována komunistickým režimem až do své smrti v Praze 27. listopadu 1961.

3.2. Život s Josefem Palivcem

Josef Palivec se narodil 7. října 1886 ve Zbirohu u Rokycan.

V roce 1919 byl ministerstvem zahraničí vyslán nejprve do Ženevy, kde založil úřad pro spolupráci se Společností národů. Pak až do roku 1930 pracoval v Paříži jako tajemník československého vyslanectví, pečující o kulturní propagaci. V roce 1928 byl za to vyznamenán Řádem rytíře čestné legie. Tento řád je nejvyšším francouzským oceněním a uděluje se jako uznání za vojenský, kulturní, vědecký nebo společenský přínos Francii. V roce 1992 byl vyznamenán Řádem Tomáše Garrigua Masaryka III. třídy in memoriam za rozvoj demokracie a humanity.

Helena Čapková ho poznala v Paříži v době, kdy už byla vdovou. Tento o necelý rok mladší muž s širokým rozhledem, básník, překladatel z angličtiny, francouzštiny a španělštiny, právník a diplomat, ji ihned upoutal. 25. října 1930 se vzali. To už byla babičkou. Toto manželství jí dalo to, co v prvním nepoznala – více vzájemné úcty, porozumění zejména v oblasti uměleckých zájmů, lásku a větší blízkost. Josef Palivec se s ní vrátil do Prahy, kde pracoval na ministerstvu zahraničních věcí.

Během procesu s Miladou Horákovou byl Josef Palivec v roce 1949 zatčen a v roce 1951 odsouzen k dvacetiletému trestu odnětí svobody. Helena Čapková za svého muže bojovala a napsala řadu žádostí o milost, které však byly zamítnuty. I ona byla pronásledována, přestože patřila během druhé světové války k aktivním bojovníkům proti fašismu. Palivcům trest byl nakonec snížen na polovinu a v roce 1959 byl propuštěn na svobodu.

V pozůstalosti Josefa Palivce se dochovalo 99 dopisů jeho ženě, odeslaných v letech 1950–1959 z různých věznic. Dopisy Heleny Čapkové-Palivcové vězněnému manželovi se v pozůstalosti také dochovaly, nelze však určit jejich počet, protože prohlídka asi šedesáti rukou psaných listů a několika strojopisných kopií ukázala, že až na sedm dopisů z let 1950–51, které jsou opatřeny cenzorskou paraťou, jde zřejmě o koncepty často několikrát přepracováváné a doplňované.

Svou ženu Helenu Čapkovou Josef Palivec přežil o čtrnáct let. Zemřel v Praze 30. ledna 1975.

3.3. Helena Koželuhová

Helena Koželuhová, dcera Heleny Čapkové a jejího prvního manžela Františka Koželuhy, se narodila 7. května 1907.

V roce 1930 se Helena Koželuhová vdala za JUDr. Adolfa Procházku a měla s ním dvě dcery. Krátce po vypuknutí války a Procházkově odchodu do exilu byla zatčena a vězněna v Terezíně. Dokázala přesvědčit své vězňatele, že ji manžel opustil a manželství bylo rozvedeno. Aby se však dostala z vězení, musela se provdat za rodinného přítele Jiřího Wilda. Když se Wild přidal k partyzánům, byla celá rodina znovu zatčena. Po válce bylo jejich manželství prohlášeno za neplatné a Helena se mohla znovu setkat s Procházkou, který se vrátil do Čech.

Její jméno patří k těm, jež byla československým komunistickým režimem důsledně zamlčována. Sama sebe označovala za politickou žurnalistku. Komunisté tuto novinářku, přesvědčenou demokratku a odpůrkyni totalitního myšlení začali nenávidět hned po druhé světové válce. Policejně sledovali její veřejná vystoupení na setkáních lidové strany, báli se její rostoucí popularity – a s neskrývanou úlevou kvitovali její vyloučení z řad lidovců v roce 1946, o kterém se dozvěděla z novin, a odsunutí z politického života.

Ještě před koncem února 1948 se Procházkově společně s Wildem rozhodli pro odchod do exilu. Plánovaný přechod do Německa se však nepodařil Helenině dceři Martě a Wildovi. Byli zadrženi a uvězněni. Druhý pokus v září 1948 byl úspěšný. Po odchodu do exilu žila Helena Koželuhová v Německu, Velké Británii a ve Francii a počátkem šedesátých let odešla za dcerami do USA. Během padesátých let vydala v Německu vzpomínkovou knihu Čapci očima rodiny. V ní se věnuje především životu obou strýců.

6. května 1967 podlehl rakovině ledvin. 28. října 1992 jí byl předsedou federální vlády propůjčen řád T. G. Masaryka IV. třídy in memoriam za vynikající zásluhy o demokracii a lidská práva.

4. Dílo Heleny Čapkové

Helena Čapková patřila k ženám, které se nespokojily jen s rolí ženy v domácnosti. Ve dvacátých letech dvacátého století však manželka významného právníka nemohla o jakémkoliv běžném povolání ani uvažovat. Možná se chtěla více přiblížit svým mladším bratrům nebo podlehla Karlovu naléhání a dobrým kontaktům s vydavatelem Otakarem Štorch-Mariem a možná se jen chtěla sama realizovat, jak píše ve své autobiografii, když už měla téměř dospělé dcery.

První kniha *Malé děvče* vyšla v roce 1920 v nákladu 1500 výtisků. Druhou otištěnou prací je *Pohádka o babiččině zástěře*. V lednu 1922 vyšla její druhá kniha *Kolébka*. Roku 1924 pak vyšel její pokus o román *O živé lásce*. Kromě pohádky nebyla žádná z těchto knih znovu vydána. Vedle beletrie časopisecky publikovala glosy a úvahy o problematice umění např. v *Cestě* a v *Lidových novinách*. Vydání své vzpomínkové knihy *Moji milí bratři* se už nedočkala.

V ukázkách ponechávám originální slovní tvary, přestože jsou v některých případech z pohledu dnešních pravidel pravopisu odlišné – např. k vůli místo kvůli, s nebe místo z nebe a sestárnul místo zestárnul.

4.1. Moji milí bratři

Kniha *Moji milí bratři* je nejvýznamnějším literárním dílem Heleny Čapkové. Proto si jistě zaslouží pozornost jako první.

Tato vzpomínková kniha vyšla až rok po autorčině smrti. Kniha je rozdělena na dvě části. Autorka vzpomíná nejprve na společné dětství s bratry a na všechny blízké. V jejím vyprávění ožívají hronovská babička, její muž mlynář, žernovský děda a samozřejmě oba rodiče: dobrý, silný, milovaný, do úmoru pracující otec lékař a matka, přecitlivělá, vášnivě milující jen jediného člena rodiny – Karla. V knize ožívá i celé prostředí a ovzduší malého města na přelomu devatenáctého a dvacátého století. V druhé části vypráví autorka střídavě o svých osudech i o literárních počátcích obou bratrů. Kronikářka – jak sama sebe autorka v knize nazývá – zveřejňuje také řadu dopisů obou bratrů. Kniha končí v době po smrti milovaného otce.

Helena Čapková píše tuto svou vzpomínkovou knihu živým barvitým jazykem. Nevyhýbá se ani přímé řeči. Při charakteristice postav a krajiny používá často dlouhá souvětí a zdrobněliny.

K prvním autorčiným vzpomínkám patří stěhování do Úpice: *Už ne v knížecích službách, ale do svého jako samostatný praktický lékař odstěhoval si nás tatínek do Úpice, hodinku dál od Svatoňovic, Karla jako půlroční nemluvnátko. Ještě ho vidím v tom rušném stěhování; nic než stůl uprostřed kuchyně a leží na něm vrískaje hladem; na rozpálené plotně mu maminka honem míchá a vaří kaši.*¹

Skutečnost, že jejich matka dávala přednost nejmladšímu Karlovi, posílilo dětské přátelství Heleny s Josefem. *Malí žárlivci; všichni, všichni ostatní, a nejvíc ze všeho ten malý kluk, byli hloupí. Před jeho příchodem bývalo to tak hezké, jen my dva starší hrávali jsme si na dlani malé zahrádky v písku těsně u lemu maminčiných sukní; tiše šla cosi a měla oči jen pro nás a teď jsme ho svým křikem a hrami probouzeli ze sna a spíš překáželi všude, kam jsme se vrtli. ... Marně by se ten malinký pachtil až k nám prodat; volal*

¹ ČAPKOVÁ, H., *Moji milí bratři*, s. 22.

*a neodpovídal mu nikdo, protože nejkrutější ze všech žárlivostí sídlí v dětech, které se cítí být matkou odstrčeny.*²

Přestože se s Josefem cítili oprávněně odstrčeni, Helena svou maminku velmi milovala. *Ach znala jsem ji mladou a krásnou a zas i zrůzněnou netrpělivou zlostí, plnou temperamentu a síly, přeplněnou zbožňováním líbezného malého Karla a zas i nespravedlivě krutou k nám druhým, vždy nevyrovnanou a zas i nesmírně vnímavou s knihou v ruce, šeptající verše při melancholických procházkách v zahradě, nevypočitatelnou, impulsivní do krajnosti, precitlivělou, tajemnou, pro nás někdy až strašnou.*³

Úplně jinak mluví autorka o tatínkovi, který byl podle ní spravedlivý a nikdy nedělal mezi svými dětmi rozdíly. A protože tatínek pracoval nad své síly, žádal totéž i od svých dětí. *Oč spravedlivější byl tatínek! Nemazlil se s námi, říkal nám jen „vy sloto jedna!“, ale miloval nás všechny stejně a opravdu by mu nevadilo, kdyby měl dětí bůhvíkolik. Jaký to byl chlapík. Všechny by je byl uživil, i kdyby si měl uběhat obě nohy a pak ještě i dříví štípat při té své medicíně.*⁴

Tatínka si vážila mimo jiné i proto, že ji na rozdíl od maminky podporoval ve studiích. *Nestačí ani měšťanská škola někde poblíž a pak rok či dva německý klášter, kde by se jen naučila modlit, německy švadronit a vyšívat – rozhodl otec – osvícený ateista; chtěl víc pro svého jelimánka.*⁵

Na příjezd žernovské babičky, která se k nim po smrti svého muže nastěhovala, vzpomíná: *Od tatínka to znělo skoro jako rozkaz a maminka s pláčem zaprosila. A babička přijela, chudá a zpočátku smutná, aby se stala největším darem našeho dorůstajícího mládí.*⁶

O babičce, s kterou bydlel bratr Karel v Hradci Králové, mluví jako o jeho první múze. *Konečně přestal číst a zvedl hlavu; pak rozvázali oba. A byl to hotový koncert nápadů a vtipů a lidových pořekadel. Od ní se naučil nacházet v denní řeči prostinká, ale nebojácně šťavnatá slova, posmát se*

2 ČAPKOVÁ, H., *Moji milí bratři*, s. 16–17.

3 ČAPKOVÁ, H., *Moji milí bratři*, s. 311.

4 ČAPKOVÁ, H., *Moji milí bratři*, s. 17.

5 ČAPKOVÁ, H., *Moji milí bratři*, s. 140.

6 ČAPKOVÁ, H., *Moji milí bratři*, s. 162.

sentimentalitě vlastní i cizí, hrát si se slovíčky a jejich přesmyčkami jako žonglér se strakatým míčkem, a s dobromyslným sarkasmem potýkat se s problémy a pochybnostmi, které ho občas sužovaly. Nebýt jejího humoru a optimismu, bylo by mu bývalo přisouzeno prožívat pubertu plnou bolestí z věčných konfliktů mládí; vedle ní udrželo se v něm šťastné dětství o hodně déle.⁷

O svém prvním sňatku s Františkem Koželuhou mluví částečně jako o útěku z domova a částečně si uvědomuje, že to byla hloupost. Sama Helena popsala sňatek takto: *Jaká ironie! Navždy odejít s člověkem, kterého jsem jen tak málo znala a vídala ho na chvíli, jen když občas přijel – ó, jak se mi nelíbily jeho po četnicku zatočené kníry, malý či spíše žádný zájem o hudbu a knihy, řeči o věcech politických a hospodářských, které s tatínkem vedli! - Co naplat, osmnáctiletá dívka má smysl pro jiné věci. Ale měl dobré, laskavé oči a mírná ústa, a pak, vždyť byl o tolik rozumnější, znal svět a lidi zval mě s sebou a sliboval lásku. A já jsem nebyla zamilována do nikoho, šlo o to mne zaopatřit a měl to být tento cizí, nadaný Slovák, tolik ochotný starat se o všechno v budoucnosti. Bránit se? Ale proč vlastně? Asi tomu tak chce osud; nuže, budiž! Ale výčitky svědomí byly strašné; navenek se projevíly úporným, dusivým kašlem, tatínek marně léčil kodeinem.⁸*

Ve své autobiografii píše Helena i o tom, že rodiče neměli nejdříve žádné pochopení pro Josefovo malířské nadání a cituje otce: *Tak pro tohleto jsi jel, Pečo, do Paříže a do Španělska? Přebudiž bohužel těch peněz a toho času! Opravdu myslíš, že si kdy který blázen pověsí takovou tvou mazanici v bytě na zed'?* *Kubismus; ale vždyť je to hrůza! Nepoznáš ani, je-li to zadnice nebo hlava, a děláš to asi buď polínkem nebo loktem. Podívej se jen na Karla, ten aspoň studuje a mezi bláznivými píše někdy i hezké věci, ty potřeštěné má od tebe.⁹*

Helena vzpomíná i na Karlovu promoci v listopadu 1915. Přestože museli během války šetřit, tuto velkou rodinnou událost oslavili. *Slavnostní oběd konal se v plném lesku; byla jsem při něm a přivezla i válečný dort z bramborové mouky a s máslovou nádivkou a dobrý byl. Jedla a pila jsem*

⁷ ČAPKOVÁ, H., *Moji milí bratři*, s. 169.

⁸ ČAPKOVÁ, H., *Moji milí bratři*, s. 193.

⁹ ČAPKOVÁ, H., *Moji milí bratři*, s. 255.

i pravou černou kávu. ... A Karel si vzal ode všeho aspoň dvakrát a Peča mu pomáhal; budiž jim to přáno! Vždyť oslavenec byl přece náš nejmladší, hošátko, lček, lčínek -¹⁰

Helena také píše o tom, jak těžce se oba bratři během války protloukali. Umělecká činnost nevynášela, Karel začal pracovat v akademické knihovně a později jako proceptor hraběcího syna na zámku v Chýši u Žlutic.¹¹

Přestože to byl spíše sňatek z rozumu, svého manžela si Helena Čapková velmi vážila. O jeho návratu z války píše: *A manžel se vrátil a konal dál svou práci. Od svého návratu z koncentráku v roce 1917 nejednomu pomohl a hodně dobrého udělal.*¹²

Krátce po první světové válce se dvaatřicetiletý Josef oženil. Karel, který na svou švagrovou trochu žárlil, šel za svědka. Protože už tehdy spolu Karel s Josefem bydleli, měl mladší bratr pocit, že bude novomanželům překážet. Karel byl kvůli nemocné páteři smířený s tím, že zůstane svobodný.

„... cožpak nerozumíš tomu, že se mi dnes žení Peča? Budu vedle a leda mu překážet - “ ... „A ty mu to snad nepřeješ? Vždyť se můžeš taky ženit! Už není dítě, je mu dvaatřicet a dost dlouho se načeka; to ty bys nemusel!“

„Já? Víš přece, že se ženit nemohu, mám ten svůj nemocný hřbet a pak – nevím, jak by měla vypadat ženská, kterou bych si navždycky vzal. Peča to ví; ona je správná a hodná a všecko. Ale přece jen mi to nemusel dělat, už to nikdy nebude takové jako dřív – á-a-le - “ a Karel odstrčený bratrem šel si vylovit své střevíce a jeli jsme Peču ženit.

Svatba se konala důstojně a s vážností, dokonce i v tváři nešťastného svědka Karla. Zato sestra. Podívala se na oddaně k sobě složené podrážky klečícího ženicha a rozbřečela se k neutišení při tom obřadu v kostele. ... A k tomu ještě byli jsme oba, Karel i já, žárliví jako psi. Karel napsal o skvělém svatebním obědě u nevěstiny maminky nejenom chválu (vždyť byl i moka-dort), ale také žalozpěv; a neostýchal se dokonce dát své rýmování

¹⁰ ČAPKOVÁ, H., *Moji milí bratři*, s. 276.

¹¹ ČAPKOVÁ, H., *Moji milí bratři*, s. 279.

¹² ČAPKOVÁ, H., *Moji milí bratři*, s. 279.

*o tom všem do novin. ... pěkný pohled byl na mladé manžele zářící štěstím.*¹³

Autorka i píše, jak byli Josef s Karlem velmi na počátku své spisovatelské dráhy uraženi neúspěchem hry Adam Stvořitel a rozhodli se, že už nebudou pro divadlo psát. Karel se nakonec k této činnosti vrátil a napsal svá největší díla.

V roce 1920 se konala premiéra Karlovy hry *Loupežník*. Josef se svou ženou Jarmilou se jí nezúčastnili. Karel po představení pozval k sobě domů několik přátel a požádal proto Helenu, aby se ujala role hostitelky. Tehdy poznala mladou Olgu Scheinpflugovou.

Autorka vzpomíná i na další Karlovu tvorbu. Svou další velmi úspěšnou hru *RUR* psal podle ní jedním dechem. *Při psaní RUR trpěl k neutěšení: a bylo to marné chtít dostat ho zas na zem, po níž chodil pln strašidel a vidin zkázy, jejíž představu nenáviděl. ... Jako rodička po odpoutání dítěte pak odpočíval vysvobozeně a šťastně; ani vidět však už nechtěl toto své dítě, které ho strašilo. ... Jak úrodný rok! RUR naráz prorazilo, bylo hráno a zase hráno nejen doma, ale i za hranicemi. Celá kulturní cizina si osvojila a zapamatovala jméno mladého třicítiletého autora. A na jaře, zase nová premiéra na repertoáru, tentokrát obou bratří: Ze života hmyzu.*¹⁴

Bratři začínali svou novinářskou dráhu v Národních listech. Když došlo k snížení rozpočtu, Josef dostal výpověď. Karel mohl sice zůstat, ale kvůli bratrovi odmítl a dal výpověď. *V duchu ministra Aloise Rašína, který šetřil od pomeranců pro děti, správní rada NL začala šetřit od redaktorů: především platové položky je třeba snížit. ... Stanovisko správní rady zjevně přišlo jako na zavolanou, poněvadž ani jemu ani bratrovi již delší dobu nehověla politická linie listů.*¹⁵

Později začali Karel i Josef pracovat pro Lidové noviny. *Když Josef a Karel vstoupili do Lidovek, byli oba už vyhraněnými uměleckými osobnostmi a ušli proto nebezpečí, že by je práce pro noviny byla pohltila a zbarvila. Nestrhla je dolů na svou tehdejší úroveň, nýbrž oni ji vytáhli*

¹³ ČAPKOVÁ, H., *Moji milí bratři*, s. 291.

¹⁴ ČAPKOVÁ, H., *Moji milí bratři*, s. 294–295.

¹⁵ ČAPKOVÁ, H., *Moji milí bratři*, s. 295.

na svou. ... Karel při své nevšední zvědavosti, přijít věcem i pojmům na kloub, hrábnout hluboko do člověčiny, oddat se občas s opravdovostí svého čistého mladého srdce idealistickému horlitéství, zmáhal i s opravdovou rozkoší náměty, které si sám vybíral v naprosté svobodě a v nichž těkal po libosti.¹⁶

Autorka píše, že Josef se neustále hledal a nedokázal se dlouho rozhodnout, zda se bude věnovat pouze psaní, nebo malování. *Existenční zakotvení v novinách nezmenšilo složitost Josefova osudu. Umělec stále hledající a nikdy se sebou spokojený, byl rozdvojen, chytaje krásu z malování i psaní. Tu a tam tušil, že je jí nablízku a že mu zas i uniká, takřka nezachytilná pro jeho představu jako záře odrazu hvězd.¹⁷*

Helena před svým manželem své psaní nejdříve tajila, což ho samozřejmě mrzelo. *Odprosila a uchlácholila jsem ho, jak nejlépe bylo možno, hlavně s poukazem na to, že dospívající děti mě už tolik nepotřebují a tak si ve volných chvílích trochu hraju pro sebe; a pak málo naplat, jsem přece jen z rodu Čapkova.¹⁸*

Ve své knize cituje dopisy obou bratrů, kteří byli jejími prvními kritiky. Sama své dílo a jejich dopisy komentuje slovy: *I kronikářka se pustila řetězu a počala psát své dvě první knížечky: „Malé děvče“ a „Kolébku“ - oslavu mateřství. Bratři projevovali tolik zájmu o tato dílka tak malá rozsahem, že neodolám a přidávám dopisy obou... Ne proto, že je v nich – kromě zasloužených výtek i hodně povzbuzování a bratrské pochvaly, ne; ale pro jejich význam umělecky výchovný a návod, jak se má vypravovat a psát.¹⁹*

Autorka přiznává, že i v dospělosti s Josefem žárlili na maminkino upřednostňování nejmladšího Karla. Zároveň až jako dospělí pochopili, že se tak maminka chtěla rozptýlit, protože si vedle stále zaměstnaného otce připadala nejen stará a nevyužitá, ale hlavně nemilovaná. *Žárlivost na všechno a na všechny, kdo mu mohli žít alespoň nablízku, ji ve skrytém vnitřním pochodu rozežírala jako jed z ran, utržených ve stálém zápase s vlastní nemohoucností stát se mu vším, domovem i pyšnou matkou,*

¹⁶ ČAPKOVÁ, H., *Moji milí bratři*, s. 297.

¹⁷ ČAPKOVÁ, H., *Moji milí bratři*, s. 298.

¹⁸ ČAPKOVÁ, H., *Moji milí bratři*, s. 303.

¹⁹ ČAPKOVÁ, H., *Moji milí bratři*, s. 300.

*vyvýšenou nad všemi. A zbývala jí snad jiná radost než se pro něho rozdávat? ... Potácela se svými malými všedními dny, přivázána k nehezké boudě provizorního teplického domova jako hlídací pes - ve stavu rostoucího bolestí a únavy.*²⁰

Maminka byla dlouho a těžce nemocná. Bolesti tlumila morfiem, na kterém se stala závislá. Tehdy se doktor Čapek rozhodl i s nemocnou manželkou přestěhovat do Prahy. Zde maminka přes veškerou lékařskou péči zemřela. *Tklivý. dojemný byl pak tatínek. Denně chodil k jejímu hrobu domlouvát jí a potom všechno vyprávět; sám vysázel květinami ten prostý rov, v němž vysvobozena spala s uzlíčkem kostí své matky, naší hubaté babičky – optimistky u nohou.*²¹

V roce 1925 pomáhá Helena svým bratrům se stěhováním do jejich nové dvojvily v Praze na Vinohradech. S Karlem pak bydlel do své smrti v roce 1929 i jejich ovdovělý otec. *Nebylo to stěhování, ale úprk a let a unavený tatínek se první vzdal. Bylo toho na jeho staré nohy moc a šel raději bez večeře spat; připravená postel lákala.*²²

Helena se také stýkala s významnými osobnostmi české kultury. Ve své knize vzpomíná především na návštěvy u Otokara Březiny. Za zmínku stojí také, že vyjednala setkání Karla s Leošem Janáčkem, který se rozhodl zhudebnit jeho Věc Makropulos.

Kvůli tomu, jak maminka neustále zdůrazňovala Karlovu nemoc, byl on přesvědčen, že se nikdy nemůže oženit. Proto i dlouho tajil svůj vztah s Olgou. *Chodil s ní tajně, jako by nesměl; setkala jsem se s ní za plných čtrnáct roků sotva jednou. Bylo to na samém začátku; zdála se mi tak mladá, sotva starší mé dcerky ještě s copy, že jsem Karlovi řekla: „Bože, vždyť je to ještě kůzle! Jak jen můžeš, o tolik starší!“ Pak už nepřipustil nové setkání nikdy a zasel tím do její mysli sémě nedůvěry. Nebyla dívkou obyčejnou, ale každou žilkou umělkyní, právem pyšnou na svou samostatnost, a nepochybně těžce ji zraňovalo, že jí Karel přiřkl roli stát se pro jeho rodinu někým zcela anonymním. Škoda; teprve za řadu roků jsme se sblížily*

²⁰ ČAPKOVÁ, H., *Moji milí bratři*, s. 309.

²¹ ČAPKOVÁ, H., *Moji milí bratři*, s. 315.

²² ČAPKOVÁ, H., *Moji milí bratři*, s. 319.

*a lítovaly obě; o mnoho nás připravil; a nejenom nás dvě; i sebe kdysi; místo bratrských se narodily tehdy čistě formální styky.*²³

Helena Čapková si uvědomovala, že pro oba bratry byly jejich partnerky velkou oporou. *Bud' jak bud'; i když oba bratři a jejich ženy dlouhým čekáním dost vytrpěli, nebylo to marné: ty lásky byly požehnáním a probudily v nich skrze bolest to pravé, obětavé milování.*²⁴

Milovaný tatínek zemřel v roce 1929 ve věku 73 let. Tehdy se Helena rozhodla na čas opustit Prahu a navštívit po letech kraj svého dětství – Úpici. *Josef s rodinkou odjeli do lesů, Karel se chystal na cestu do Španěl a já bych měla pak jako bědná troska sama bloudit po Praze? V tom spásná myšlenka: pojeděš se zas po létech podívat na rodný kraj a místa, odkud vzešel rod. ... Nikde jinde, jen v něm mluví k nám země i voda, tam je kolébka nás všech.*²⁵ Těmito slovy končí autorka své dílo.

Její druhý manžel Josef Palivec okomentoval tuto její knihu velmi kladně: *Když paní Helena psala své vzpomínky, chtěla, jak sama říkala, postavit svým sourozencům pomníček. Ale bylo proti její povaze upřímné a rovné ženy líčit jako růžovou idylu život, jak jej prožívala se svými rodiči a bratry. Šlo jí ne o idylu, šlo jí o skutečný život s jeho klady i zápor. Stín i vyjasnění, radost i žal nejsou než dvě půlky téhož celku, téhož podivuhodného zjevu, kterému se říká život. Paní Helena si to právě uvědomovala, a proto se nebála zmínit se, kde bylo třeba, také o stínu, aby neošidila světlo.*²⁶

Kniha není jen oslavou autorčiných slavnějších bratrů, je především vzpomínkou na společné dětství.

23 ČAPKOVÁ, H., *Moji milí bratři*, s. 354.

24 ČAPKOVÁ, H., *Moji milí bratři*, s. 354.

25 ČAPKOVÁ, H., *Moji milí bratři*, s. 369.

26 Palivec, J., *Prózy, listy z vězení, pozdravy přátel*, s. 136–137.

4.2. Malé děvče

Povídka *Malé děvče* je první literární dílo Heleny Čapkové. Dcera Helenka na tuto dobu vzpomíná: *V té době, kdy jsme jezdívali do Trenčianských Teplic, se v matce najednou a znenadání zrodila literární ctižádost. Při jejích kulturních sklonech a dvou slavných bratřích není divu. A tak doma v Brně pilně dopoledne psala a vozila plody svého ducha strýcům. Veliké sešity v rodině babičkou nevymřely a matčiny vypadaly skoro jako menší účetní kniha. Strýci je s povzdechem vzali a s příbuzenskou účastí přečetli. Pak prohlásili: „Milá Lenko, je to všechno pěkné, ale nepíšeš rodinnou kroniku, nýbrž knížku. Zestručnit!“ Matka tedy poslušně zasedla k psacímu stolu a zkracovala a zkracovala, až z menšího účetnictví zbylo dvanáct kapítolek a tolikéž svěže a stylově bohatě propracovaných vzpomínek na její dětství.... Ty konečně našly milost v očích strýců a útloučkou knížku, nazvanou *Malé děvče*, vydal Štorch-Marien, tehdejší nakladatel strýců, ve svém Aventinu.²⁷*

Tato kratičká padesátistránková povídka je zcela autobiografická. Je rozdělena do dvanácti kapitol, které jsou pojmenovány. Je to krátká vzpomínka na autorčino dětství, kterou věnovala svým dětem. Děj se odehrává v kraji a době autorčina dětství. V povídce vystupuje téměř celá Čapkova rodina – oba rodiče, oba bratři i babička, která jim ráda vyprávěla pohádky a pověsti.

Z dnešního pohledu je příběh psán zastaralým jazykem. V textu je řada přechodníků a archaismů (např. *kořání*). Také v něm najdeme řadu slov, pro která dnes platí jiná pravopisná pravidla (např. *ztrávit*). Autorka s oblibou používá dlouhá souvětí. Vypravěčka jen vypravuje, v povídce je minimum přímé řeči.

V této knize často a s oblibou hodnotí svůj uplynulý život – jak si ho v dětství a v mládí představovala a jaký nakonec byl. *Děvčátko patří minulosti; uplynulo dětství a již nastupoval život s úlohami a povinnostmi, které mě zklamaly, zmátly mou hlavu a byly a začasť příliš těžké nespoutanému mládí. Než jsem matkou a snad mi bude přáno stát se i*

²⁷ KOŽELUHOVÁ, H., *Čapci očima rodiny*, s. 103–104.

*babičkou a chovati v klíně vnuky a snad si budou také o mě myslet, že jsem starou nádobou lásky a radosti a že nejlepším a jediným povoláním babičky je – být babičkou.*²⁸

První kapitola, nazvaná *Moje pozůstalost*, je spíše předmluvou k dílu. Autorka zdůrazňuje, že její dcery si můžou tuto povídku přečíst až budou dospělé, protože by dříve nepochopily její obsah. *A tenkrát bude čas, aby četly mou knihu, kdy málo již jim bude znamenati opuštěná máma. Necht' šetrnými prsty prolisťují tiché obrázky mého mladého věku a při tom uvědomí si – dříve než-li já – cenu a čistou krásu zašlého dětství a pohrají si něžně a láskyplně s uplynulými dny prostých, jednoduchých radostí. ... Tu se pak přesvědčí a snáze uvěří, že i druzí trpěli právě tak, jako snad ony, ale čas přešel a daleko odnesl bolesti a útrapy; pevně státi však zůstalo pouze jediné: vše co nejjasněji viděly kdysi šťastné dětské oči.*²⁹

Ve druhé kapitole, která se jmenuje *Jak vznikla rodina*, vzpomíná na své rodiče a bratry. Otce popisuje jako do vyčerpání pracujícího člověka, který byl vždy pevně nohama na zemi. O mamince píše jako o věčně romantičce, která neměla často pro tatínka pochopení.

*... Sotva osmadvacíletý byl tatínek, když přitáhlo si ho rodné Podkrkonoší. V celé oblasti horských městeček, vesnic a samot nebylo druhého lékaře, i musel, zapřažen od rána do noci jako tažný kuň, sloužiti lidským bolestem. ... Maminka toužila po romantických citech a nikdy nesmířila se s prostým a bezohledným jeho mužstvím, které pranic se nesnažilo vyvolati mohutný dojem první lásky. ... Nejplastičtěji utkvěla mi však v paměti pohnutá noc, strávená v tatínkově posteli. Vypravoval mi tuze veselou pohádku, dováděl a hrál si se mnou a vousatými ústy hltať a lechtat moje ouško a to všechno z radosti nad zrozením dítěte třetího.*³⁰

Třetí kapitola se jmenuje *Dům a zahrada*. Zde autorka popisuje proměny zahrady během roku a lituje, že uplynulé roky nemůže vrátit. Zahrada se stala symbolem jejího zmizelého dětství. *Jen jedinou z nich chtěla bych okusit i se zemitou příchutí ulpělé hlíny, chtivým jazykem*

28 ČAPKOVÁ, H., *Malé děvče*, s. 48.

29 ČAPKOVÁ, H., *Malé děvče*, s. 7.

30 ČAPKOVÁ, H., *Malé děvče*, s. 8–9.

*rozmáčknot v ústech a pít, jen jednou ještě pít tu přesladkou šťávu zašlého dětství.*³¹

Následující kapitola se jmenuje Zpěv všude kolem. Ta shrnuje vzpomínku na to, že velkou část dne se zpívalo nebo poslouchalo zpěv. *Ráno budí nás štěbetání ptáků v zahradě. ... Ve škole vyzpěvujeme křesťanský pozdrav a odpovědi na otázky a stojíce v lavicích, z plna hrdla zpíváme pohnutou písničku o malé myšce a potom radostnou o jaru, které přijde. ... Třikrát denně rozeře se píseň práce a ze všech stran řítí se do malého údolí. A i hrozný záškrť končí fanfárou: ... nesmělá melodie vracejícího se zdraví znenáhla mohutní a vítězí v jednotvárném jeho zpěvu.* V zimě vyndala maminka zpěvník a zpívali společně i se služkama, klidně i falešně.³²

Pátá kapitola se jmenuje Začarovaný les. Nejde o pohádku, autorka zde ukazuje na dětskou představivost a vnímavost. Vzpomíná, jak jako dítě ráda chodila do lesa, který ji vždy něčím překvapil. *Takové místo najdeš jen náhodou; nemíříš k němu, ale najednou je tu, kolem tebe, jako by ti ze zvláštní milosti otevřelo vstup do svých hradeb. Vešel jsi, nevíš kudy; žádná z cestiček, které tak dobře znáš, sem nevede; je to místo mimo svět.* Autorka zdůrazňuje, že by tam podruhé netrefila. Takový les najde jen dítě, které ho nehledá, protože má bohatou fantazii a vidí víc než dospělý.³³

Na Začarovaný les navazuje kapitola pojmenovaná Jakým zdál se svět. *Byl krásný, skládal se ze zázračných věcí.* Zde opět vyzdvihuje dětskou fantazii, která vnímá řadu věcí jinak než dospělý člověk. Také tu autorka vzpomíná na příběhy, které v dětství zaslechla, o tom, co všechno způsobili bludičky, čarodějnice, hejkal, vodník nebo plivník. Dětská představivost udělala například zlou pohádkovou postavu ze staré Němky, která žila sama, s nikým se nestýkala a byla zlá na děti. Helena Čapková vzpomíná také na pohádky se šťastným koncem, které jim vyprávěla babička.³⁴

Protipólem předchozích dvou kapitol je osmá kapitola s názvem A jakým byl. Zde popisuje, že ačkoliv každé dítě rádo utíká do světa

31 ČAPKOVÁ, H., *Malé děvče*, s. 12.

32 ČAPKOVÁ, H., *Malé děvče*, s. 13–15.

33 ČAPKOVÁ, H., *Malé děvče*, s. 16–18.

34 ČAPKOVÁ, H., *Malé děvče*, s. 19–23.

fantazie, vnímá i ten skutečný svět. Kapitola začíná vzpomínkou na umírajícího člověka, kterého donesli k otci do ordinace. Dotyčného pacienta kopnul kůň do hlavy a nikdo už nedokázal zraněnému pomoci. *Před schodištěm zarazil vůz a muži vnášejí těžké tělo. Tot' člověk v bezvědomí a v jeho čele zeje kruhovitá rána: ta hlava je proražena koňským kopytem a růžově bělavá hmota mozku hrne se divným chumáčem mozku na čelo. ... Hledím na děsnou přehlubokou ránu a náhle vidím vše zelené před očima: zelená vypadá smrt s jedinou rudou skvrnou.*³⁵

Na druhé straně chodily k tatínkovi i děti s jednoduchými zdravotními problémy (třeba s odřenými koleny), které lékař ošetřil během pár minut. Tatínek se snažil být ke všem přátelský a své pacienty povzbuzoval. *Plížím se prázdnou chodbou a z ordinace vyráží divný křik chlapeckého hlasu, bránící se něčemu hroznému. ... Po chvíli se vynoří tatínek a přátelsky kolem ramen vede zničeného chlapce; domnívám se, že vidím krvavé skvrny na jeho šatech a rukou. „Tahal jsem tomu klukovi nehet; slyšela jsi, jak řádil?“ ptá se vesele a žene se spokojeně k obědu, jakoby ani před tím nebylo zoufalého křiku bolesti; nenadále vše obratem se vrátilo na své dřívější místo.*³⁶

Autorka také vzpomíná na to, jak se s bratry účastnila řady lumpáren, nebo jak se kamarádila s chudými dětmi. *Dívala jsem se, co jedí chudí lidé a se šilhavou dcerou opilého flašinetáře horlivě jsme uvažovaly, jak to jenom zaonačit, aby ji táta tolik nemlátil. Mnohé hodiny ztrávila jsem u souchotinářky vyschlé na kost, kterou opatroval její malý chlapec.*³⁷

Devátá kapitola se jmenuje Lidé a jejich vášně. Zde se autorce vybavují vzpomínky na katechetu, který často navštěvoval maminku, a vyprávěl jí o své nešťastné lásce. Nezapomenutelné jsou pro ni také hádky rodičů, které jako malé děti nechápaly. Považovaly tatínka za dokonalého a nerozuměli tomu, co mu maminka vyčítá. Také si pamatuje, jak jednou v zimě si maminka po bále odsunula na čas svou postel od tatínkovy. *Maminka sama pak stala se velmi tichou a přestala skoro vůbec vycházeti.*

³⁵ ČAPKOVÁ, H., *Malé děvče*, s. 28.

³⁶ ČAPKOVÁ, H., *Malé děvče*, s. 25.

³⁷ ČAPKOVÁ, H., *Malé děvče*, s. 25–26.

Za radostné chvíle považuje, okamžiky, kdy k nim tatínek přicházel do školy a dělal všem dětem pravidelné preventivní prohlídky.³⁸

Zbylé kapitoly – devátá s názvem Babička přijela, desátá Mlýn, jedenáctá Koláče a jiné melancholické vzpomínky a dvanáctá Ach, není už není jsou věnovány babiččině pobytu u nic doma. Babička přijela před Vánocemi, které byly díky ní o moc bohatší. Autorka zde vypráví i o babiččině životě. Od dětství byla babička zvyklá pracovat víc než ostatní. Když se jí narodil syn Karel, vypukla právě válka s Pruskem a ona v zimě cestovala s nemocným tchánem a novorozenětem zimní nocí za svým manželem. Po válce si s mužem koupili mlýn a ona se stala jeho duší. Často pobývala doma sama, protože muž kvůli obchodu cestoval a ona se musela o všechno postarat. Válka a cestování však jejího muže hodně změnily. Často se vracel domů opilý a bil ji. Tehdy si babička k sobě vzala i svou sestru Šulitkovou. Jejího manžela označuje za darebáka. Kromě syna měla babička ještě dceru. Další děti už mít nemohla, protože na ni manžel *přenesl vlekou chorobu, jež učinila jí provždy neplodnou.*³⁹

*Peníze musela schovávat za řadra, aby je muž neprohrál, ale přes to vítězně odnášel je kumpán z karet a často přijel i s fúrou a odvezl ji plnou poctivé výhry. Šulitková za ním lomila rukama, ale babička neztrácela hlavu a na drobných nožkách dále probíhala nekonečnou denní poutí od střechy mlýnice do kuchyně, pekárny, krámu a dvora a zase nazpátek.*⁴⁰

Přes veškeré utrpení, které musela babička díky manželovi trpět, se za něj nepřestala po jeho skonu modlit. Jeho smrt ji zcela zdrtila a odešla všechna její energie.

„Za koho se modlíte, babičko?“ ptali jsme se často v šeru večerní chvíle, kdy chrastil jí v ruce posvěcený růženec Jeruzaléma.

*„Za dědečka, děti!“ odpovídala mírně a moudré oči dobrotivě na nás vzhledly.*⁴¹

38 ČAPKOVÁ, H., *Malé děvče*, s. 28–31.

39 ČAPKOVÁ, H., *Malé děvče*, s. 35.

40 ČAPKOVÁ, H., *Malé děvče*, s. 35.

41 ČAPKOVÁ, H., *Malé děvče*, s. 36.

S láskou také vzpomíná na to, jak je babička brala do pekárny k Wilhelmovi, kde směli pomáhat. Ten se oženil s babiččinou neteří, která však zemřela při porodu jejich dítěte. Wilhelm se znovu oženil s Němkou, která bila jeho děti. *Ale veselý Wilhelm zbohatl pašeráctvím a dávno již na Marii zapomněl.*⁴²

*Slavnost všech slavností bylo, když babička pekla pro nás koláče. ... Jaké to byly slavné koláče!*⁴³ Tady autorka popisuje všechny zvyklosti kolem pečení koláčů i to, jak babička každý nějak dochucovala. A zvláštní podmínkou pečení je podle ní *veselá mysl a dobré srdce*.

*Zůstala věčným tlustým, bezstarostně jasným a strašně moudrým děvčátkem. Zpívala a vyprávěla, skotačila a šibalství prováděla a třebaže stará, jak dětsky dovedla se s námi smát! Na každou příhodu věděla písničku nebo říkanku a malé její přezdívky nikdy nepozbyly přiléhavosti.*⁴⁴

V poslední kapitole autorka uvažuje o tom, že takové ženy, jako byla její babička, už vymřely. Píše, že dříve o sebe ženy téměř nedbaly a vše podřizovaly práci v domě a rodině. *Byly neuznávány a nedostatečně milovány, ale uměly se z odstupu dívat na své utrpení a proto i snadněji odpouštěly; tragickými byly pouze nad rakví.*⁴⁵

Autorka lituje, že nemůže všechny ty krásy svého dětství ukázat svým dětem. *Představuji si nebetyčné skály, ohraničující obzor strmou, neprůhlednou zdí; kdo odvážně vystoupí nahoru, uvidí nekonečno. Cítí nadlidskou tesknotu vesmíru, v němž jsou unášeny jako duhová zrnka prachu ve slunečním paprsku a vděčně přijímají bujně radostné nárazy jarního větru; rozběhnou se se široce rozpjatými pažemi a šaty a vlasy obou rozevlály se vítěznou vlajkou: a jak rády žijeme!*⁴⁶

Příběh je psán očima nejen dívky, ale i dospělé ženy a matky, která už dokáže vnímat svět kriticky. Nejvýraznějšími postavami jsou otec a hronovská babička, bratři jsou zmíněni jen okrajově. Celá povídka by se dala označit za přípravu k její knize *Moji milí bratři*.

42 ČAPKOVÁ, H., *Malé děvče*, s. 40.

43 ČAPKOVÁ, H., *Malé děvče*, s. 41.

44 ČAPKOVÁ, H., *Malé děvče*, s. 42–43.

45 ČAPKOVÁ, H., *Malé děvče*, s. 46.

46 ČAPKOVÁ, H., *Malé děvče*, s. 49.

4.3. Pohádka o babiččině zástěře

Tato kratičká šestistránková pohádka začíná oslovením dětských čtenářů. A hned na začátku autorka vysvětluje, o které babičce mluví – ne o hronovské mlynářce, jak si asi každý nejdříve myslí, ale o té žernovské – tatínkově mamince. Ta si onu *kouzelnou zástěru jako mladá holka z nečistšího lnu sama utkala, při měsíčku vybělila a pevnou konopnou nití ušila*.⁴⁷

Děj se odehrává v devatenáctém století v Žernově, kde babička prožila větší část svého života.

Pohádka je psána zastaralým jazykem (např. slovo *věchet*), podle dnešních pravidel pravopisu jsou některé tvary slov nevhodné. Text je psán především v dlouhých souvětích a téměř bez přímé řeči.

Autorčin tatínek na své mamince velmi lpěl a často o ní vypravoval. Děti dlouho nevěděly, co si doopravdy pamatují a co znají jen z vyprávění. *O své mamince, žernovské babičce, nám tatínek vyprávěl někdy tak tiše, jako by mluvil jen sám k sobě. Umřela u nás, ještě ve Svatoňovicích, kde ji ošetřoval s největší synovskou a doktorskou péčí; měl ji nesmírně rád, až k maminčině žárlivosti. Vystrojil ji slavný pohřeb a dlouho jsem věřila, že jsme se ho s maličkým Pečou účastnili tím, že jsme se naň dívali z okna*.⁴⁸

Babička byla velmi skromná a pracovitá. Když se tato žernovská babička vdala, byli s mužem velmi chudí a bydleli v malé chaloupce, která byla vždy čistá a veselá. Na zahrádce chovali kromě slepic také kozu, husu a kobytku Lucku. *Babiččina zástěra byla pro všechna ta zvířata jako ubrus věčně prostřeného stolu*.⁴⁹

Rok po svatbě se mladým manželům narodil černovlasý chlapec Toníček (Helenin otec). Díky němu získala zástěra první záplatu, protože za ni často tahal, když se učil chodit.

Krátce potom je požádala o pomoc neznámá stařenka, která cítila, že umírá. Neměla vlastní domov, a proto je požádala, zda by se jí ujali. Vyhověli jí. Než umřela, poděkovala stařenka mladé paní a poradila jí, aby svou

47 ČAPKOVÁ, H., *Pohádka o babiččině zástěře*, s. 1.

48 ČAPKOVÁ, H., *Moji milí bratři*, s. 48–49.

49 ČAPKOVÁ, H., *Pohádka o babiččině zástěře*, s. 1.

zástěru nikdy neodkládala, protože jen tak bude kolem ní všechno růst. A od té doby *začalo kouzlo divotvorné zástěry*.⁵⁰

Brzy se Toníčkoví narodili bratříček a sestřička, která však brzy umřela. Na druhé straně všechna zvířata, která doma chovali, přivedla na svět mnoho mláďat. Brzy pro zvířátka neměli dost místa a dědeček musel prodat mláďátka ve Skalici na jarmarku. Za získané peníze mohl dědeček postavit větší dům. A tento nově získaný statek dál vzkvétal a rostl.

Babička je popsána jako skromná a pracovitá hospodyňka. Ve *shluku a hemžení tiše a neúnavně kmitala se hospodyně, opásaná divotvornou zástěrou, jejíž váha stále rostla záplatami, stále stíranými bohatými krupějemi potu a trpkými slzami, neboť malé růžové děvčátko brzy odešlo do nebe mezi andělíčky*.⁵¹

Nikdy babička svou zástěru neodložila. Až jednou ji zkusila sundat, když chtěla navštívit slavnou pouť ve Světlé. V ten moment se zvedl obrovský vítr, začalo hustě pršet a padaly velké kroupy. Dědeček se lekl, že jim spadne střecha nad hlavu a pozabíjí to zvířátka. Okamžitě přinutil babičku, aby sundala sváteční šaty a oblékla se opět do obyčejných se zástěrou. Sváteční šaty rozsekal sekerou na dvoře. Rázem celá pohroma zmizela. Babička proto nikdy neopustila kvůli kouzelné zástěře dědečkovu chaloupku.

Léta mýjela a z mladé hospodyně se stala shrbená babička, která stále nosila svou kouzelnou zástěru. ... *a jednoho smutného zimního dne povolal si ji milý Pán bůh k sobě do nebe. Chudinka stará nesměle vznášela se k nebeské bráně a jenom tichounce zaklepala, ale ihned široce otevřela se před ní nebeská brána a svatý Petr úsměvně pobízel ji dovnitř*.⁵²

V nebi byl babičce průvodcem andělíček, ve kterém poznala svou ztracenou dcerku. Největší babiččin hřích byl, že nenavštívila kvůli kouzelné zástěře své příbuzné a starala se jen o rozmnožování statku. O vině má rozhodnout váha – pokud bude zástěra těžší než jmenované hříchy, získá

50 ČAPKOVÁ, H., *Pohádka o babiččině zástěře*, s. 2.

51 ČAPKOVÁ, H., *Pohádka o babiččině zástěře*, s. 3–4.

52 ČAPKOVÁ, H., *Pohádka o babiččině zástěře*, s. 5.

babička milost a zůstane v nebi. Váha ukáže v babiččin prospěch a ona je spasena. Smí zůstat v nebi a hrát si a povídat s andělíčky.

Tato její pohádka vyšla ve třetím svazku Nůše pohádek, který sestavil Karel Čapek v roce 1921. Já použila vydání z roku 2005. To vyšlo k 120. výročí narození Heleny Čapkové.⁵³

Karel ohodnotil její pohádku slovy: *Líbila se mi opravdu moc; bude to jedna z nejpěknějších pohádek Nůše.*⁵⁴

Žernovská babička, která je hlavní postavou tohoto díla, zemřela, když byly Heleně necelé dva roky. Těžko si na ni tedy mohla pamatovat. Jako impuls k napsání této pohádky jí mohl dát i dědeček, který o babičce vypravoval: *Ženská hodná jako dobrá hodina, a jak příčinlivá! Rád sem se na ni koukal, když si v neděli rozčesávala vlasy; šly ji až po kolena, jako v košili si v nich stála, jako Jenovéfa vypadala. Ale ináč – dycky na ně jen šátek, zástěru si uvázala, a do práce byla jako kat; šak ta zástěra byla furt tak spravovaná, že nakonec vážila snad sedm liber, záplata na záplatě to bylo a ani si jakživa jinou nekoupila, jenom tu samou měla. Šátrná a starostlivá, takovejch je jen málo.*⁵⁵

Zřejmě ji k napsání této pohádky vedlo i to, že měla vřelejší vztah s otcem než s matkou. A autorka zde využila i možnosti připomenout svého tatínka jako malého Toníčka.

⁵³ ČAPKOVÁ, H., *Pohádka o babiččině zástěře*, s. 6–7.

⁵⁴ ČAPKOVÁ, H., *Moji milí bratři*, s. 326.

⁵⁵ ČAPKOVÁ, H., *Moji milí bratři*, s. 50.

4.4. Kolébka

Tato povídka se dělí na jedenáct kapitol, které nejsou očíslovány ani pojmenovány, na konci každé je malý obrázek. Většina kapitol navíc začíná nějakým veršem, který navozuje atmosféru dané kapitoly. Povídka popisuje mateřskou lásku a největší možné neštěstí v životě ženy – smrt vlastního dítěte.

Stejně jako v předchozích zmiňovaných dílech i zde autorka používá dnes již zastaralá slova (např. slovo *věchet*) a některá slova se podle dnešních pravidel pravopisu píšou jinak (např. *inzerát*). I v tomto textu se autorka téměř vyhýbá přímé řeči. Občas se vyskytne stručný vnitřní monolog. Autorka si libuje v dlouhých souvětích, jednotlivé věty často odděluje vykřičníkem.

Hlavní postavou je mladá Marie, která otěhotní ještě před svatbou. To je v její době ostuda. Děj se odehrává asi před začátkem první světové války. Autorka do této postavy promítla svou zkušenost s komplikovaným porodem.

První kapitola začíná veršem Remyho de Gourmont:

*Mateřství je krásné, pokud si ho
nevšimneme. Je vulgární, jakmile
je podívujeme.*

Na začátku první kapitoly píše o nejslavnější matce v dějinách křesťanské společnosti - o Marii a o jejím synovi. Marie je symbolem všech matek na světě. Každá matka musí své dítě milovat a díky svému dítěti je žena doopravdy šťastná. Naopak nejnešťastnější jsou ženy, které se nikdy nestaly matkami. Mateřství je popsáno jako radost i bolest.

Tento maličký, nazvaný Synem božím, je oslaven, je svatý, protože je započatím nového života; nemá však podobu boha. Jeví se přirozený a vezdy lidský; blaženě sní v zajetí měkkých loktů a voní dětstvím a čistotou; ničehož více nelze žádati po dítěti. ... Madonna vítězná ve své plodnosti

*a Pieta zoufající – ejhle dva obrazy jediné ženy, sdílející se svou radostí i žalem s veškerou zemí a se všemi matkami od počátku stvoření až po všechna pokolení budoucí. A přece běda, běda neplodným!*⁵⁶

Druhá kapitola opět začíná verši Remyho de Gourmont:

Holčička neočekává od své panny

vyznání lásky. Miluje ji a toť

vše. Tak je třeba milovat.

V této kapitole už začíná samotný děj povídky. Na začátku mladá dívka Marie vzpomíná na své bezstarostné dětství, kdy si se svými panenkami hrála na maminku nebo na prodavačku. Tenkrát si představovala, jaká to bude jednou sláva, až bude ona sama doopravdy maminkou.

Nyní, o několik let později, je Marie těhotná. Přála by si, aby jí okolí pomohlo, ale není nikdo, kdo by to mohl udělat. Začátek těhotenství je pro ni těžký, necítí se dobře a odborná kniha, která ji má připravit na porod, ji spíše vyděsí obrázky komplikovaných porodů. Marie se stydí, že „zůstala v hanbě“, snaží se své těhotenství nejdříve skrývat, aby ji nepropustili ze zaměstnání.

Autorka se tu zamýšlí nad nelichotivými označeními, která se používají pro těhotné ženy. Ty by se naopak měly na své dítě těšit. Jmenuje tu např. „*interesantní stav*“, „*je s útežkem*“ a „*je samodruhá*“. Zároveň si ale uvědomuje, že pro řadu rodin nemusí být další dítě jen radost. V chudých rodinách, které mají málo peněz, se musí její členové ještě více uskomnit a musí počítat např. s ještě menšími porcemi jídla.

*A není snad plod požehnaného života zárukou nesmrtelnosti myšlenky a dalším krokem do věčnosti?*⁵⁷

Autorka tu také poukazuje na to, jaký je rozdíl mezi muži a ženami. Ženy nikdy nedokážou brát ohledy jen na sebe, vždy jsou na prvním místě jejich děti, bez ohledu na jejich věk.

⁵⁶ ČAPKOVÁ, H., *Kolébka*, s. 7–10.

⁵⁷ ČAPKOVÁ, H., *Kolébka*, s. 16.

Třetí kapitola je bez úvodní citace. Marie už je v pokročilém stádiu těhotenství a začíná se o své nenarozené dítě bát. Hledá nějaká znamení, která ji uklidní, že všechno dobře dopadne – upne se na čerstvě zasazený stromeček, který zpočátku ani nevypadá, že se dobře ujme. V den, kdy se stromeček zazelená, se Marii okamžitě zlepší nálada a uklidní se. I tak má však pocit, že během těhotenství zošklivěla a bojí se, aby ji její manžel Jan kvůli tomu neopustil.

Ve čtvrté kapitole je Marie veselá a těší se na miminko. Vše kvete a voní. Nakupuje příležitostně výbavičku pro dítě a má opět radost ze života.

Pátá kapitola začíná citací z díla Otec Goriot od Honoré de Balzac:

Můj bože, jak je špatně zařízen Tvůj svět!

A přece máš syna, jak slýcháme.

Neměl bys dopustit, abychom

trpěli ve svých dětech!

Tato kapitola popisuje smrt dítěte domovnice a jeho pohřeb. Jeho matku to zničí, nechápe, jak se to mohlo stát. Nemůže tomu uvěřit, snaží se dítě probudit, raději by zemřela sama.

Šestá kapitola opět začíná citací veršů – tentokrát Paula Verlaina:

Slyšte, co sladká píseň zpívá,

jež pláče Vám jen pro potěchu

jak třesoucí se voda v mechu

tak lehká je, tak zdrženlivá.

Zde se na začátku vypravěčka ptá matky mrtvého dítěte, proč pláče, a snaží se ji uklidnit. Okamžitě si i sama odpoví: *Nelze vymysletí útěchy láskyplnější; pouze kdo nikdy neprocítil zoufanlivého stesku za ztraceným děckem, nepochopí hlubokou naivní něhu srdce zarmouceného křivdou tak krutou, jako je zánik života sotva počatého. ... Bože, proč však necháváš děti tolik trpět?*⁵⁸

⁵⁸ ČAPKOVÁ, H., *Kolébka*, s. 35–36.

Sedmá kapitola začíná citací Dostojevského: *Milujte zvířata, neboť jim dal Bůh počátek myšlenky...*

Marie vzpomíná na včerejší návštěvu své maminky. Její maminka má fenku Milošku, která má mít každou chvíli štěňátka. Marie věří, že pokud to dopadne dobře fence, nepotká ani ji nic zlého. Druhý den přijde Marie k mamince ve chvíli, kdy se narodí štěňátka. Jsou však moc velká a jejich matku porod zabije. Marie se bojí, že je to zlé znamení, že ani ona nebude mít klidný porod. Po nějaké době na tuto událost přestane myslet a opět se chystá na narození děťátka.

Další kapitola začíná veršem *A myšlenky, smutné chůvy, rozezpívaly se*. Marie si chystá výbavičku pro děťátko. Má však pocit, že její milý Jan se na dítě vůbec netěší. Nezajímá se o výbavičku, ani o její zdravotní stav. Chová se, jako by dítě mělo být jednou velkou pohromou:

Nechce dítě, netěší se; mrzí ho snad, že má těhotenstvím znetvořenou ženu, ba snad se i stydí za ni; proto tedy všechny společné vycházky směřují ven z města, kudy nikdo nechodívá a tam teprve se upřímně rozhovoří; proč to jen dříve Marii nenapadlo?

*Domů už dávno nespíchá; přichází pozdě a zdá se nespokojen a rozčilen; marně snaží se ukrýti obličej za novinami, které pročítá až do poslední řádky; nikdy to dříve nedělal.*⁵⁹

Jednou se jí svěří, že si našel druhou práci. Bojí se, že by s jedním příjmem peněz rodinu neuživil.

Jednu noc probudí všechny obyvatele města výstražné zvonění kostelního zvonu. Město bylo přepadeno. Řada lidí je zabita, město je zdemolované.

Další kapitola začíná slokou George Duhamela:

*„Ty maličký,
ty půjdeš v čele lidí
mluvě ke každému
slova, jež každý zná,*

⁵⁹ ČAPKOVÁ, H., *Kolébka*, s. 46.

*zpívaje každému
slova, jimiž se skolébává
a pro něž zapláče a potom usíná.
A tobě maličký, udělám širá ramena
s velikým pláštěm láskou vyšíváním.
Tvé nohy budou tvrdší než oblázky na silnici
tvé ruce budou sladší než plody v zahradě.“*

Celá kapitola popisuje hrůzy, které napáchalo přepadající vojsko. Zajímavým momentem je setkání českého děvčátka s cizím vojákem:

Bledovlasé děvčátko zlehka opřelo se o kolena zarostlého muže a na otázku v cizí řeči odpovědělo ihned: „Anna“ hravě prostrkujíc tenounký prstík velikou proseknutou dírou koženého pouzdra, ohraničenou nepravidelně rozlitou tmavou skvrnou; tamtudy snad někomu unikl život.

Oběma ručkami objalo zápěstí, ještě před chvílí třímající meč (a kolik lidí zhynulo v té válce na ostří!) a druhé nechalo tiše si spočinouti na rameni: to nebyl zlý muž, to byl táta odkudsi zdaleka a hovořil k ní dlouho a mnoho; snad jí vypravoval překrásnou cizí pohádku a ona rozuměla.⁶⁰

Vypravěčka popisuje, jak dětské oči dokážou odzbrojit největšího násilníka:

A tehdy pochopil velikou moc dětí.

Ani nejzatvrzelejší jí neodolal a tajně, aby druzí neviděli, sklonil se k maličkým prosícím o život, aby je sám za sebe potěšil a ochránil a tak se stalo, že nebylo jedinké ruky v táboře mstitelů, která by dovedla napadnout dítě vydané hrozně síle zkázy.⁶¹

Předposlední kapitola začíná citací Homérovy Odyssey:

*Zajisté křehčího nic, než člověka,
neživí země vůbec ze všeho tvorstva,
jež na zemi žije a chodí.*

⁶⁰ ČAPKOVÁ, H., *Kolébka*, s. 56.

⁶¹ ČAPKOVÁ, H., *Kolébka*, s. 57.

Marii čeká komplikovaný porod. Nejdříve jí pomáhají matka s babičkou, Jan ale nakonec musí dojít pro lékaře. Po několika bolestivých hodinách porodí chlapce. Marii porod téměř zabije. Doktor ji naštěstí zachrání.

Poslední kapitola začíná citací Baudelaira:

*Nad Život hedvábná Smrt na
nás pouta má a těmi víže nás.*

Vše už vypadá, že se vydařilo, když začne kolabovat dítě. I to však doktor nakonec zachrání:

*Ját jsem! Práví dítě; skončil se příběh jeho narození a Marie, těsně
vinouc je k sobě, oslovuje je jménem Jan.*⁶²

V této povídce se projevuje nejen vlastní autorčina zkušenost z prvního porodu, ale asi i rodinná vzpomínka na těžký porod její matky, tedy vyprávění o jejím vlastním narození. Více než o obraz vlastní životní zkušenosti tu však jde o širší a obecnější úvahy (i sociálně laděné, jak v té době bylo běžné), prostoupené motivy náboženskými i historickými.⁶³

⁶² ČAPKOVÁ, H., *Kolébka*, s. 71.

⁶³ FETTERS, A., *Osudu navzdory: Život a dílo Heleny Čapkové*, s. 9.

4.5. O živé lásce

Ústředním tématem tohoto románu je zamyšlení nad tím, zda je správné opustit rodinu kvůli vlastnímu štěstí a opravdové lásce, nebo je lepší se obětovat a zůstat v nešťastném manželství. A i zde se promítla autorčina zkušenost z mládí, kdy se musela vzdát své touhy po profesionální dráze hudebníka.

Dílo je psáno er formou, vypravěčka se drží stranou děje a jen konstatuje uplynulé události. Jazyk je v dnešní době už zastaralý (např. infinitivy s koncovkou *-ti*, *účinnivý* místo *nápomocný*). Autorka si libuje v dlouhých souvětích, jednotlivé věty odděluje vykřičníkem nebo vlnovkou. A v tomto svém díle používá přímou řeč mnohem častěji než v těch ostatních.

Hlavními postavami povídky jsou sourozenci Marie, Anna a její manžel, Růžena a Viktor. Čtenář se seznamuje s jejich ne moc šťastnými osudy, nenaplněnými sny a touhami. Román konfrontuje na osudech tří sester trojí typ ženy.

Děj začíná v okamžiku, kdy se čtyři sourozenci sjíždějí na rodinné oslavě u příležitosti sedmdesátých narozenin své matky. Přijedou její dcery Marie, Anna a Růžena a syn Viktor. Čtenář se nejdříve seznamuje s jednotlivými postavami.

Marie a Viktor bydlí ve stejném městě jako matka. Nejstarší vážná Marie žije ve spokojeném manželství s veselým Gustavem, majitelem oblíbeného obchodu. Přišli o jednoho syna a syn Vladimír a dcera Julia jsou už téměř dospělí. Během oslavy o sobě všichni sourozenci navzájem přemýšlí a vzpomínají na společně strávené dětství, na své první dětské lásky a veselé příhody, které zažili. Vzpomínají i na to, že Marii neviděli plakat, když ztratila syna, nebo že si nikdy na nic nestěžovala. A takto Marii popisuje autorka:

Marie, která se, zdá se, změnila ze všech nejvíce? Ovšem, je nejstarší ze sester, ale kdysi plná fantasmie a hravého veselí teď je

těžkopádná, ztloustla a má dvě brady; ruce nosí v kapsách široké zástěry, v níž vyhlíží jako pořádná hospodyně; kdysi nejhorlivější čtenářka a nejbystřejší hlava ze všech hovoří teď jen o klidných drobnůstkách, jaké mohou rozumné ženy zajímati.

Avšak je hezká ještě a nic hrubého není na ní znát; ale chová se jakoby měla mládí již sto let za sebou. Proč se alespoň pěkněji neobléká, proč se více nesnaží zachovati si zbytky mladého půvabu? Ne, Marie nemyslí vůbec na dojem, jaký učiní, protože nemyslí vůbec na sebe; a to je celé její tajemství.

Starost o dům, rodinu a obchod, to je celá hora holé skutečnosti, bez okrašlování a lží i bez poesie, kterou jí osud přisoudil a Marie není taková, aby se tomu bránila. Snad i ona za cosi zaplatila, než se naučila mlčky přijímati všechny rány nerovného manželství, i své vlastní nepravdy?⁶⁴

Naopak Gustav je popisován jako veselý brach a rád vypije dvě, tři sklenky a má pak veselé a štědré srdce. Lidé jej mají rádi, je účinnivý, říkají, a není ve městě zámečníka či mistra kováře, který by mu nedlužil hezké peníze. „Před ženou – nic, dejte pozor!“ mrká chytrácky a tiše zamyká peníze do pokladny na dva západy; věru, Marie mnoho řečí nenadělá, ale oči má všude a nerada vidí jeho velikou úslužnost.⁶⁵

Mladší osmačtyřicetiletý Viktor žije sám. Je uznávaným profesorem, ale sám není se sebou zcela spokojen. Zajímá se o hudbu a rád by se stal slavným hudebním skladatelem. Život mu změní Annina nabídka. Ta mu poradí, aby s ní odjel do Prahy a s pomocí učitele hudby si splnil svůj sen. Viktor sestřinu nabídku přijme.

Třetí Anna je vdaná osmnáct let za lékaře, s kterým žije v Praze. Anna tvrdí, že nemá ráda děti, a proto zůstali s manželem bezdětní. Její jednání však svědčí o opaku. Je obětavá, všem okolo pomáhá a ve své hudební škole dává přednost chudým dětem. Sama se kdysi mohla stát klavírní virtuoskou, počáteční tréma jí však zničila první koncert a ona se dobrovolně stáhla do ústraní. Ukázka z rozhovoru Marie a Anny to dokazuje:

⁶⁴ ČAPKOVÁ, H., *O živé lásce*, s. 14.

⁶⁵ ČAPKOVÁ, H., *O živé lásce*, s. 15.

„Opravdu jsi se hodně změnila!“ rozšafně přikyvuje Marie. „Nepamatuješ se, jak jsi přísahala, že se neprovdáš nikdy, nikdy? Nejprve ~ zkoušky a pak ~ koncerty, říkala jsi; a zatím již brzy budeš slaviti stříbrnou svatbu a koncerty jsi dávno pověsila na hřebík.“

„Bože, ne, ne, jsem vdána sotva osmnáct let, snad ani to ne ~ “ nervosně odpovídala Anna ~ „ a místo veřejného vystupování založila jsem si raději školu ~ “

Marie, zdá se, to neschvaluje. „Nač školu? Raději dítě jsi měla mít; což pak jsi nebyvala do nich zblázněna a nevodívalas domů právě ty nejšpinavější ze všech? A jak jsi je bránila, když jsem je drhla u pumpy mýdlem, křičelas více, než ony dohromady. A jak jsi chovala, když se Růžena narodila, div jsi ji láskou nesnědla ~ “ smála se Marie.

„Já?“ ~ diví se Anna jako s nebe spadlá. „Ale to snad ~ není pravda? Jak to jen můžeš říci? Děti pro mne nikdy ničeho neznamenal!“ tvrdí všechna zardělá a dívá se bázlivě kolem sebe. Zapírá, bláhová! ... jistě lituje, že se kdysi tolik bála o svou krásu a volný čas...⁶⁶

Nejmladší benjamínek Růžena je také vdaná v Praze a má malého syna Jiříčka. Je popisována jako oblíbená a krásná mladá žena: ...Zato Růžena zachovala svou podobu ve všem. Přátelská a jemná ženskost z ní vyzařuje a její hlas je zpěvný a jako sametový; už jako holčička bývala taková a proto snad byla miláčkem všech. Ale ve své náklonnosti byla prudká až komicky; koho si jednou zamilovala, nechtěla bez něho žít.⁶⁷

Nikdo netuší, že se Růžena touto návštěvou se všemi loučí. Večer před odjezdem se svěří Marii: zamilovala se do jiného muže a je rozhodnutá se svým vyvoleným utéct a opustit tak nejen manžela, ale i syna. Marie s tím nesouhlasí, ale nezabrání jí. Závidí jí trochu tu odvahu k takovému činu.

Anna také není v manželství šťastná. Manžel neschvaluje její hudební školu. Přál by si, aby se věnovala pouze domácnosti, nezajímají ho její potřeby a starosti, hudba ho nezajímá. Je popisován jako velmi zaměstnaný člověk, který bere ohledy jen na svou práci a ani na první pohled nepůsobí přátelsky.

⁶⁶ ČAPKOVÁ, H., *O živé lásce*, s. 17.

⁶⁷ ČAPKOVÁ, H., *O živé lásce*, s. 19.

Doktor Lepař, Annin muž, trávil celé dny na klinice u svých röntgenologických aparátů; staral se doopravdy pouze o jediné, o svůj obor, svou dřinu, jak tomu říkal. Nebylo lehké uplatnit cožkoliv jiného vedle toho; byl takovým fanatikem práce, že máločemu podařilo se jeho myšlenky od ní odpoutati; a pak, i jeho velký nos a dlouhý, bledý obličej jaksi ani nepřipouštěly přátelských důvěrností.⁶⁸

Díky Viktorově pobytu u nich doma se oba manželé začnou měnit. Dosud spolu téměř nekomunikovali, ale nyní spolu mluví mnohem více:

Někdy vešel Lepař s očima mžikajícíma únavou, ale vida je oba zabrané, Viktora zřejmě stísněného a Annu u klavíru odvrácenou od života i světa, usmál se trochu křivě a pokývnuv hlavou tiše za sebou zavřel; byl to první úsměv, který kdy uviděl Viktor na jeho tváři.

Ale i Lepař se změnil, počal-li hovořit o své práci; jeho vzezření mělo cosi tiše zamilovaného a povzneseného jakoby vztyčoval prapor nad sebou a mluvil o posledních poznatcích vědy jako někdo, kdo vlastní to vše a proniknul tím až do kořene a do dna, aby v tom žil a na tom i budoval vlastní existenci...⁶⁹

Autorka se tu zamýšlí nad tím, jak se manželství může během let vyvinout. Konstatuje, že manželé se po letech obvykle stanou přáteli, láska odejde a někdo může začít hledat novou.

Láska, co je to láska?

Lidé žijí spolu a život ve dvou není vždy radostný; mnohé musí uvadnout, než každý z nich počne se jediným pouze směrem rozvíjet.

Draze vykupuje se někdy přechod ze světa, v němž logicky a silně vládla krev srdce i těla, do světa jiného, vyššího, kde těžce se dobývají poklady v mystických temnotách věd a umění; ne, není snadno donutiti život, aby nadlidskému ustoupil! Tu neplatí již láska manželů či milenců a přestaly existovati citové slabosti a ohledy: je něco lepšího snad nad ono vyžívání se v oné intenzivní lačnosti chtivého intelektu po vznětech nejvyšších, jimiž triumfuje pozitivní entusiasmus lidského ducha nade vším?

⁶⁸ ČAPKOVÁ, H., *O živé lásce*, s. 41.

⁶⁹ ČAPKOVÁ, H., *O živé lásce*, s. 45–46.

*Není nic vyššího; co na tom pak, že žije se jen vlastně vedle sebe a že srdce nepohnula sebou deset, patnáct a možná i snad dvacet let?*⁷⁰

Asi po roce přijde Marii od Růženy dopis. Žije v Bulharsku na statku a ke štěstí jí chybí jen opuštěný syn. Žádá svou sestru, aby jí pomohla ho získat zpět. Marie navštíví švagra v Praze a zjistí, že synovce týrá služka. Švagr je pochopitelně stále nešťastný z odchodu ženy a nepřestal se na ni zlobit. Nechce se Jiříka vzdát, přesto se ale nechá uprosit a svěří ho Marii. Ta respektuje otcovo právo na syna a vymyslí, že se hoch prozatím nastěhuje k bezdětné Anně, která také žije v Praze. Anna však celé dny tráví ve své hudební škole a na chlapce nemá čas, proto ho odmítne.

Marie, která se nyní stará o manželův obchod sama, protože je její manžel už delší dobu nemocný, a o maminku, která je také často nemocná, se tedy chlapce ujme.

Zanedlouho po svém odjezdu z Prahy pošle Marie Anně a Viktorovi telegram se zprávou, že jejich matka umírá. Oba okamžitě přijedou. Anna se cítí dotčená, že Marie nenapsala dříve. Je přesvědčená, že ji všichni považují za egoistického sobce, který bere ohledy jen na svou hudbu a nebere ohledy na ostatní. Viktor si s Annou promluví mezi čtyřma očima. Protože spolu strávili poslední rok, měl možnost ji a jejího muže lépe poznat. Anna marně čeká dopis od svého muže. Ten se však nehlásí. Viktor ji upozorní, že jejich manželství je už dávno mrtvé a nemá význam v něm nadále pokračovat, když by oba byli šťastnější, kdyby se rozdělili.

Na matčin pohřeb přijede i Růžena. Obrovskou radost jí udělá její syn, když ji na ulici pozná a obejmě ji. V té chvíli se Růžena rozhodne zůstat a vrátí se k manželovi, přestože ví, že už nikdy nebude zcela šťastná.

Krátce po matce skoná i Mariin muž. Marie tak přišla už o tři blízké lidi – nejdříve nejmladší syn, pak matka a nyní manžel. A protože ji to pochopitelně velmi zduří, tráví na hřbitově mnoho času se vzpomínkami. Na druhé straně přes veškerý zármutek se snaží a dokáže i plně věnovat svým povinnostem:

⁷⁰ ČAPKOVÁ, H., *O živé lásce*, s. 46.

... „Můj život je u konce ~ “ říkala nejčastěji; ~ „kéž by mne tu nechali s vámi.“ Avšak nic nepomáhaly nářky, patřila živým a přicházeli pro ni, brali za ruce a vedli si ji domů; vypadala žalem tak strhaná v tváři, jakoby ji viděli krabatým sklem, tělo a ruce skleslé jako u podťatého stromu. Bylo to s ní zlé, to viděl každý; ale uvnitř, nehlouběji zůstala stále touž starostlivou bytostí, která nedovedla být dlouho sobě samé v cestě, jedná-li se o to, aby pracovala a dávala druhým; a k tomu potřebovala vždy obě své ruce, ta dobrá Marie.

V noci sotva zdřímla zármutkem a steskem, ale ráno vstávala nejprvnější tolik bylo věcí, o které bylo nutno se postarat; a k čemu bylo by dobré odkládat je do nekonečna?⁷¹

Marie je také rozhodnuta dál vést sama manželův obchod. Je přesvědčena, že to zvládne.

V Praze se Viktor zamiluje do Anniny dvacetileté žákyně Kamily, která se právě vrátila ze studií v Paříži. Kamila je dcerou kdysi slavného hudebníka a rodina očekává, že bude pokračovat v jeho šlépějích. Po svém návratu do Prahy si však Kamila uvědomí, že nemá dostatečnou ctižádost, a proto chce ukončit své koncertování. Chtěla by hudbu jen vyučovat. Když se svěří Viktorovi, snaží se jí to rozmluvit, je přesvědčený, že jako klavírní virtuoska toho může dosáhnout více:

... „Hu, učitelkou? Počítacím strojem, roztřepeným, všemi bolestmi prolezlým uzlíčkem nervů? Ne, ne Kamilo, dívka jako vy je k lepším věcem stvořená! Muži, myslím totiž pravému a k celému muži, nesmí ovšem scházeti láska k úspěchu, ba slávě; ale žena ~ ne, nezlobte se, ale žena pachtící se za „proslulostí“ ~ jaký trapný případ, až politováníhodný! ...“⁷²

Kamila obdivuje Viktorovu snahu o zkomponování díla. Proto, když se jí pochlubí, že starý dirigent Mikeš jeho skladbu přijal, sama se vrátí k hraní. Kamila začne opět studovat a chystat se na koncert.

Nyní se čtenář dozví, proč zůstal Viktor starým mládencem. V mládí se zamiloval do vdané ženy Berty. Ta kvůli němu však nechtěla opustit manžela a syna, a proto tento románek sám Viktor ukončil. To mu zlomilo

⁷¹ ČAPKOVÁ, H., *O živé lásce*, s. 86–87.

⁷² ČAPKOVÁ, H., *O živé lásce*, s. 89.

srdce. Při návratu z jedné schůzky s Kamilou Bertu zahlédne na ulici. Vzpomene si, že zaslechl o smrti jejího muže. Začnou se mu opět vybavovat vzpomínky ze společně strávených chvil s Bertou a znovu se tím začne trápit.

... Veliký a živý cit se vzdouval a vzbuzoval nutkavé přání vzchopiti se a něco učiniti, tak blízko již byly i útrapy, jimž uniknul a zdálo se mu teď, že vlastně není možno rozpoznávati rozkoš od bolesti, tak splývaly v sebe a mísily se v jediné rozkošepné utrpení. ... Odstoupil od okna, vytřeštěného do širé tmy, a vzdychaje těžkou a strašnou touhou vysloviti se, usednul u klavíru a vzal několik akordů; potom se vrátil ke stolu, nadepsal první arch notového papíru: O živé a mrtvé lásce ~ a probíhán mrazy úchvatu dychtivě psal.⁷³

Anna, která jako málokdo umí tajit, co si myslí a cítí, odhalí manželovu nevěru. Tehdy poprvé po mnoha letech dá průchod svým citům a vypláče se z bolesti:

... Kamila, která vstoupila tiše s kyticí růží v rukou, zůstala stát mezi dveřmi a netroufala si dále; Anna dobrala se již dobrodiní slz a plakala a potřásala hlavou a hleděla k zemi ~ jako všechny, jako všechny, které kdy plakaly a budou ještě plakati, protože pozbyly lásky a víry a nenašly nikde, ani v sobě ani kolem sebe, nic lepšího náhradou.⁷⁴

Ani Viktora nečeká v lásce štěstí. Zakazuje si znovu myslet na Bertu a o to víc se upne na Kamilu, s kterou však dosud o svých citech nemluvil. Chce tak učinit v divadle, kam ji pozve na představení Tristana a Izoldy. Během přestávky ho čeká smutné zjištění. Kamila ho vnímá jen jako přítele a zasnoubila se s jeho mladým synovcem a synem Marie, Vládou:

Tak švitořila a zdála se až dětsky usměvavou po tom velkém vzrušení; a proč by také měla si dělati nějaké výčitky? Či snad zavinila něčím, že vzbudila ve Viktorovi pozdní vášeň a že se mu zachtělo prožít ještě jednou, bezmála v padesáti, opojení dvaceti pěti let? Její první a nejbližší myšlenka teď byla s Vládou odejít, ale ovládla se rychle a rozhodla zůstat ještě alespoň chvíli, k vůli slušnosti. Viktor pochopil okamžitě a

⁷³ ČAPKOVÁ, H., *O živé lásce*, s. 107.

⁷⁴ ČAPKOVÁ, H., *O živé lásce*, s. 114.

*odstoupil do stínu zdi, aby ukryl červeň, jež ho polila; ne; takové almužny není mu ještě zapotřebí.*⁷⁵

Po tomto zklamání začne Viktor velmi chátrat a ještě více se upne k svému komponování. Nic jiného ho už nezajímá. Anna tuší, že ho něco trápí:

*Ubohý Viktor! Jak je unaven a rozryt! Měl raději zůstat tam kde byl; nebylo tam, pravda, velikých radostí, ale také ne zoufalství z vlastní nicotnosti. Teď vypadá jako odsouzenec, jakoby se stalo něco nenapravitelného, neštěstí či škoda, kterou nelze již odčinit. Neměl se nikdy příliš dobře v životě a vždy sáhnul mimo, kdykoliv chtěl něčeho velkého dosíci. I druhým se to tak stává, ale snad o tom nevědí; on tušil, ba věděl, že potom již nezbyvá nic, po čem by bylo možno ještě ruce vztáhnouti.*⁷⁶

Nyní začne Viktor také uvažovat o svém návratu na venkovskou školu. Anna ho od toho odrazuje, přestože si uvědomuje, že by to pro něho bylo nejlepší. Snaží se mu zvednout sebevědomí, povzbudit ho a přesvědčit, že ho většina hudebních kritiků chválí. Také se ho snaží přesvědčit, že ona je na tom hůř. Svěří se mu, že onemocněla obrnou a ochrnula jí ruka. Stále se to zhoršuje a ona neví, zda se to vyléčí a ona si ještě někdy zahraje na svůj milovaný klavír.

Annin manžel, doktor Lepař, který se o její nemocnou ruku stará, si začne své ženy opět více všímat. Dokonce jí nabídne, že spolu pojedou do lázní. Anna to vnímá jako omluvu za nevěru, přesto odmítne. V té době také zjistí, že otěhotněla jejich služka Anežka. V první chvíli jí chce vyhnat, pak se ale slituje a nabídne jí, aby zůstala, jak dlouho bude potřebovat.

Při porodu pomůže Anežce překvapivě především sama Anna. Doktor přijde až po narození holčičky. V té chvíli Anna zapomene na bolavou ruku a nečekaně ožije. Sama se začne starat o domácnost a nechá v bytě i mladou maminku s dítětem. I sám její manžel si všimne její proměny. Anna ožije a zlepší se jí nálada a aniž si to zpočátku přiznává, dítě si zamiluje jako své vlastní.

⁷⁵ ČAPKOVÁ, H., *O živé lásce*, s. 118.

⁷⁶ ČAPKOVÁ, H., *O živé lásce*, s. 125.

Na druhé straně ji velmi zraní, když Lepař onemocní a v horečce začne volat svou milenku. Po jeho uzdravení navštíví Anna právníka a požádá o rozvod. Anna si uvědomuje, že má také svou vinu na nastalé situaci. Až nyní si uvědomuje, že měla se svým mužem více mluvit, více se mu věnovat a naslouchat. Chápe, že byla chyba, když dala přednost své lásce k hudbě před rodinným životem. Se svým manželem však dosud o svém odhalení nemluvila. Od právníka se dozví, že Lepař s rozvodem nesouhlasí. Několik dní se manželé jeden druhému vyhýbají. Až jednou se u společného oběda usmíří:

Nepromluvil, ale zlehka dotknul se její churavé ruky letmým pohlazením; v té chvíli odhalil její obličej celou čistotu jejího osamělého života a rozzářil se stopou šťastných půvabů mládí. Sestárli a umoření seděli pak vedle sebe a aby zakryli rozpaky, počali hovořiti o obyčejných věcech. Ticho bylo kolem, dobré a blahodárné ticho bylo i v nich; vždyť oba už dávno vyšli z let, kdy si lidé ještě mohou hráti na zamilované, a nejlepší doba jejich života dávno a nenávratně minula.⁷⁷

Při své cestě z Prahy na nové působiště se Viktor zastaví na návštěvu u Růženy a Marie. Růžena má jedinou radost a tou je její syn. Marie by chtěla, aby se její děti začaly věnovat obchodu a pomáhaly jí, přesto je k tomu nenutí. Vláďa je zasnoubený s Kamilou a Julča se zasnoubila s kamarádem z dětství Markem. Marie chápe, že mají nárok na vlastní život a nechce je sobecky nutit, aby brali ohledy i na ni. To se nelíbí Viktorovi a marně ji přemlouvá, aby alespoň donutila Julču opustit Marka a konečně se věnovat obchodu. Marie to odmítá, doufá, že jednou se obě její děti začnou o rodinný obchod zajímat.

Viktor nastoupí jako učitel na nové škole. Práce ho nebaví, žije ze dne na den. Trápí se vzpomínkami na Kamilu. Obrat nastane, když se stane třídním oktávy. Zde se seznámí s Janem Tilichem, o kterém zjistí, že je synem Berty. Tehdy sáhne opět po svém nedokončeném díle O živé a mrtvé lásce, které začal skládat po posledním setkání s Bertou, a konečně ho dokončí.

⁷⁷ ČAPKOVÁ, H., *O živé lásce*, s. 145.

Při jednom rozhovoru s mladým Tilichem Viktor zjistí, že si ho mladík pamatuje. Také ví, co Viktor způsobil v jejich rodině. Proto odmítne zprostředkovat Viktorovo setkání se svou matkou. Viktor se o to víc upne ke své milence Fíle, prodavačce z trafiky.

Je rok 1914 a vypukne první světová válka. Mladý Jan Tilich je mezi prvními odvedenci. Berta se po jeho narukování zhroutí a odjede ke své tchýni na venkov. Viktor slíbí, že se pokusí dostat Jana z války zpět domů. Cítí povinnost napravit to, co kdysi pokazil vztahem s Bertou. Vypraví se směrem na frontu a skutečně mladého Tilicha najde a zařídí, aby ho propustili domů.

Viktor při návratu z fronty domů onemocní tyfem. Domů už nedojede.

Do každé ženské postavy vdechla autorka kus sebe samé – Marie by se dala označit za ideál ženy, manželky i matky. V ambiciózní Anně se promítl nesplněný autorčin sen studovat hudbu. V Růženině útěku k dávné lásce můžeme spatřit vzpomínku na autorčinu lásku k učiteli hudby. Osudy obou mladších sester jsou tragičtější než ten Mariin, ale můžeme v nich cítit kus dávných snů mladičké Heleny Čapkové.

Tento román se už nesetkal s takovým úspěchem jako předchozí dvě povídky. I Josef jí přiznal, že se mu více líbily povídky: *Řekl bych, že Malé děvče i Kolébka líbí se mi více, protože v nich je víc bezprostřednosti, fanatismu i podivnosti, víc osobního zaujetí. Román, to je už veliká konstrukce, a tak se tam dostane mnoho neliterárního, výpomocného. Osobně mně nebaví (ale to nemá obecnou platnost), že prostředí i duchové rozpětí je v tomto románě tak velmi buržoazní a že se to nikde z této úrovně nepovznese.*⁷⁸

⁷⁸ ČAPKOVÁ, H., *Moji milí bratři*, s. 327.

5. Helena Čapková očima kritiků

Dříve či později po vydání jednotlivých děl Heleny Čapkové vyjádřili svůj dojem z nich i přední literární kritici. Ne všichni ohodnotili její dílo kladně.

Arne Novák⁷⁹ ohodnotil velmi kladně *Malé děvče: Prvotina Heleny Čapkové* *Malé děvče byla šťastným vrhem pevné ruky, na níž nebylo zdaleka pozorovati začátečnictví; takovou sílu charakteristiky stejně předmětné jako názorové, takovou jistotu náladového intimismu, takový smysl pro kouzlo rodinné úsoby, ukazovaly ty vzpomínky na domov, posvěcené duchem Boženy Němcové.*⁸⁰

Antonín Matěj Píša⁸¹ píše o *Malém děvčeti* jako o typicky ženském díle. Je podle něho *v bytostném, duchovním i citovém ustrojení našich žen onen návrat k dojmovému i myšlenkovému znovuvyžívání primitivního dětství, ať už potom je diktován tvárným úsilím literárním či tendenční záměrností anebo konečně vymáhavým pocitem osobního vykoupení. ... Přes to však neutone v tříšti vzpomínkového neladu, zachycujíc jen nuzné okamžiky, nejvyšší vrcholy vzpomínkové vlny, symbolizující uražené etapy vývojové i naplněné úseky životní. U Heleny Čapkové není idealizační potřeby, ježto dětský úsek svého života na této zemi potírá pragmaticky, a nevypráví o světě jakým se zdá, ale jakým se zdál a jakým byl. ... Autorka však dosahuje pozoruhodných úspěchů svojí uměleckou nenáročivostí, dávajíc se cele do služeb dětského vidu, zážitku i myšlenky, půvabně zaostřující a zjednodušující si veškerou složitost životní rovnice tak často na jednu neznámou.*⁸²

Antonín Matěj Píša zhodnotil *Věčnou lásku* jako úplné ztroskotání z oblasti rozměrnější epické skladby, která je pro autorku novinou. Hodnotné, živé a půvabné byly její pastelové obrázky z dětství, jež rozhodila ve svém debutu. *Měly teplo citové a názorové bezprostřednosti, opar smířlivé,*

⁷⁹ Arne Novák (1880–1939) byl český literární kritik a historik, bohemista a germanista. Jeho matka byla Teréza Nováková.

⁸⁰ NOVÁK, A., Helena Čapková: Kolébka. *Lidové noviny*. 10. 2. 1922.

⁸¹ Antonín Matěj Píša (1902–66) byl český básník, literární historik, divadelní a literární kritik a novinář.

⁸² PÍŠA, A. M., Kniha dětství. *Cesta*. 1920/21. s. 241–242.

cházející a odpouštějící něhy, nenáročnou, ale tím pravdivější podobu intensivně, byť prostě živé skutečnosti. Je to zajisté i glorifikace mateřství. Dále o ní píše značně negativně. ... Příběh, který ideovou tendenčností své koncepce i formálními požadavky své skladby byl zřejmě nad síly Čapkové. Ani bychom ji tu nepoznali, pokud běží o slovesné kvality práce. Její líčení je mdlé, šedé, nastavované. Postavy knihy postrádají ostré charakteristiky, osudové důsažnosti i životní plnosti. Není určitých hranic mezi nimi, právě tak jako se scény střídají bezvýrazně, řadí se vedle sebe bez architektoniky a bez gradace. Osudy nejsou tu dramaticky konfrontovány, chybí jim elementární vzepjetí i tragická tíha. ... Oč nebojácněji opovrhla Helena Čapková konvenčním pohledem ve své Kolébce, o to hlouběji propadla ve Věčné lásce konvenčnímu stylu a výrazu, který je těžkopádný, neobratný a přes snahu o diskrétní lehkost místy banální.⁸³

Oproti tomu si podle něho vytkla vyšší úkol v Kolébce. V ní se s odvahou a také s úspěchem pokusila zachytiti duševní a fyziologický heroism ženy – rodičky s hlubokou, pozornou a diferencovanou schopností psychologickou a s darem prudké nervové evokace. Záře glorioly, s níž obklopila mateřské poslání ženino, rozlévala se tu po všech fyziologických detailech, jimž obvykle konvenční pára spisovatelek se štítlivě vyhýbají a které zde uměním autorčiným byly povýšeny na milé i slavné zastávky hrdinské cesty ženiny.⁸⁴

Arne Novák nepovažuje Kolébku za nejlepší autorčino dílo. I když se podle něho vyhnula zbytečným detailům, které jsou typické pro naturalisty a líbí se mu i parafráze na mýtus o nanebevzetí nevinátek, tak mu naopak přijdou jako zbytečně rušivé citace v úvodu kapitol. V tomto díle je podle něho *ztracena někdejší podivuhodná předmětnost, která děje a dojmy odosobňuje.*⁸⁵

A i Novákův komentář k románu *Živá láska* je spíše negativní. *Román nemá ani stavby, ani vnitřní nutnosti; počet figur, které základní teze nevyčerpávají, mohl býti libovolně rozmnožen neb umenšen; spisovatelce se naprosto nepodařilo najíti mezi jednotlivými postavami spojitost povahovou*

83 PÍŠA, A. M., Z nové prózy. *Cesta*. 1925/26. s. 98 – 101, s. 99–100.

84 PÍŠA, A. M., Z nové prózy. *Cesta*. 1925/26. s. 98 – 101, s. 99–100.

85 NOVÁK, A., Helena Čapková: Kolébka. *Lidové noviny*. 10. 2. 1922.

*a jednotící znak rodový; ukončivši ostře taženou čarou osud jedné z nich, nedomyslíla životního rozvoje ostatních.*⁸⁶

Novotný považuje její *Živou lásku* za velmi slabé dílo, které autorka napsala jen pro ten pocit, že něco píše. *Kniha Čapkové, myšlená jako román, utkvěla v nejprimérnějším stadiu vývoje, zůstala pouhým suchým a strohým schematem, ač autorce nelze upřítí inteligence a dostatečných teoretických znalostí, jak se román dělá (odpustte tomuto prozaickému výrazu!). Základní její chybou a matkou všeho hříchu je, že se po pracích velmi subjektivních, jako byly dvě její dosavadní knížečky „Malé děvče“ a „Kolébka“, kde se sotva trochu naučila ovládati svůj nástroj, odhodlala s odvahou úcty na román thematický, jehož idea byla hotova dříve, než jí byl nalezen děj a život, z něhož měla býti odvozena. Tak vznikla tato kniha o třech sestrách a bratrovi, která má dokazovati onu potřebu živé lásky, již autorka rozumí pevné a neochvějné spojení, které v nesobeckém sebeobětování neohlíží se na rozkoše a uspokojení svého vlastního já, nýbrž vědomo si svého úkolu ve světě, vyčerpává se se tichým a beznáročným životem, jehož jediným smyslem je rozmnožení a materiální zabezpečení rodiny.*⁸⁷

Reflexe Františka Buriánka v Literárních novinách k memoárům *Mojí milí bratři* nejdříve stručně popisuje obsah této vzpomínkové knihy. Tvrdí, že i díky této knize můžeme lépe pochopit, z čeho slavná umělecká trojice sourozenců vzešla. Upozorňuje na to, že popis matky může být místy zbytečně zkreslený, protože je těžko uvěřitelné, že by matka mohla tak moc upřednostňovat jen jedno své dítě. Ale i přes to se právě v této knize můžeme dozvědět řadu informací o obou jejich rodičích. Také nesouhlasí s její kritikou *Adama Stvořitele*. Konstatuje, že kniha má především cenu hlubšího historického poznání hlavně v těch částech, kde líčí dětství a dospívání sourozenců a jejich rodinné vztahy. Smutným tónem dodává, že je škoda, že se autorka nedočkala vydání této své knihy.

Jarmila Čapková ohodnotila tuto její vzpomínkovou knihu velmi negativně. Myslí si, že je směšné porovnávat ji s Němcové *Babičkou*, protože

⁸⁶ NOVÁK, A., O živé lásce Heleny Čapkové. *Lidové noviny*. 7. 1. 1925.

⁸⁷ NOVOTNÝ, J. O., Čapci. *Cesta*. 1924/25. s. 361–363.

nedosahuje ani zdánlivě jejích kvalit. Také nesouhlasí s některými jejími citacemi bratrů. *Konečně jsem dočetla Helenčin tlustopis. Koperdeka sešitá z nejosobnějšího, ale také z literárních vlivů, z krasořečnění, bez jednoty, kterou by byla mohla dát jen prostota a upřímnost bezděčná, bez nastavování a vyšperkování literárními umnostmi. Zas jedna kniha, která poví víc o autorce než o dvojici bratří Čapků; a pokud o nich co říká, přidává jen sedliny kalu do čisté vody jejich díla. Leccos, co překonali, co zacelili, bez přihlídnutí k potřebě (i pravdě), jen aby vyšla dlouhá kniha! Při slušné skromnosti, tj. skromně a prostě vyprávěno, by byla první část zajímavým příspěvkem, ačkoli nadceňování a samolibost i tam proniká. Čím je to proti vyprávění babičky Kavalírové. A když literárně, čím je to proti vzpomínkám Evy Vrchlické. ... Pochopila jsem, že Helenka imituje Babičku, že se snaží hrát ji, má ji za vzor, domnívá se, že je skřítkovská (!), šelmovská, lidová, bodrá! A dokonce se domnívá, že napsala něco pravdivějšího, silnějšího, než je Němcové Babička!! Tam je postava zpoetizována, nebyla prý taková, ale nyní uvidíme skutečnost, život, jaký byl!*⁸⁸

Ivan Klíma napsal do Literárních novin oznámení o její smrti. Stručně shrnul informace nejen o ní a jejím díle, ale také to, co měla společného se svými bratry – byla nejen citlivý člověk, ale hlavně dobrý pozorovatel a vypravěč. Klíma konstatuje, že i když žila ve stínu svých slavnějších bratrů, zaslouží si stejnou pozornost jako oni:

Ještě před několika týdny jsem s ní rozmlouval o jejím posledním díle a ještě více o těch, kterým bylo toto dílo věnováno: o obou bratřích, v jejichž stínu i slávě žila. Dne 27. listopadu, dva měsíce před svými sedmdesátými šestými narozeninami, nemocné srdce paní Heleny Čapkové podlehl poslednímu úderu dlouhodobé nemoci. Nebyla jenom sestrou slavných bratří. Její citlivá knížka vzpomínek na dětství Malé děvče, oba její romány z počátku dvacátých let Kolébka a O živé lásce svědčily o velkém nadání, citlivém pozorovatelství, které tak charakterizovalo všechny členy čapkovské rodiny. Odmlčela se na dobu téměř dvou generací. Ve svých sedmdesáti letech začala psát vzpomínky na dětství a mládí strávené společně s oběma bratřími v Úpickém lékařském domě, vzpomínky na dávno zašlý svět

⁸⁸ ČAPKOVÁ, J., *Vzpomínky*, s. 320–321.

*buditelský a obrozenský. Dokončila je krátce před smrtí a zanechala tak po sobě to největší, co člověk může zanechat, dílo plné čisté poezie, živých osudů, tragických příběhů i důvěry v sílu života a člověka.*⁸⁹

V den osmiletého výročí smrti Heleny Čapkové si na ni vzpomněla Dagmar Dvořáková ve svém článku v Lidové demokracii. Nejdříve cituje z dopisů Karla a Josefa – prvních kritiků jejích prvotin. Následně Dvořáková konstatuje, že obě vydání knihy *Moji milí bratři* (první v roce 1962 a druhé v roce 1966) byla brzy vyprodána, přestože se o knize nemluvílo. Na druhé straně smutně dodává, že je škoda, že ve *Slovníku českých spisovatelů* z roku 1964 je o ní jen strohá zmínka o tom, kdy a kde se narodila a zemřela a nic se nepíše o jejím díle. Také doufá, že se její povídky a román dočkají dalších vydání. Na závěr Dvořáková připomíná, že listopad je měsíc, kdy si víc než kdy jindy připomínáme ty, kteří nás opustili. *Čím bohatší byl jejich život, tím hlubší stopy zanechal. Jsou-li pak vtěleny do díla, jež mohou postihnout naše smysly, pak ti, kteří zůstávají, mohou mluvit o štěstí – nejenom o svém, ale i toho, kdo už odešel; neboť není většího požehnání než prožít život tak, aby z jeho pramenů mohli čerpat i budoucí.*⁹⁰

⁸⁹ KLÍMA, I., Zemřela Helena Čapková. *Literární noviny*. 1961, č. 48.

⁹⁰ DVOŘÁKOVÁ, D., In memoriam Heleny Čapkové. *Lidová demokracie*. 27. 11. 1969.

6. Helena Čapková ve vzpomínkách

O Heleně Čapkové se můžeme dočíst samozřejmě i v řadě knih, které zpracovávají život a dílo Josefa a Karla. Já jsem se zaměřila na díla Marie Šulcové, Ilony Borské, Heleniny dcery Helenky Koželuhové a Heleniných švagrových Olgy Scheinpflugové a Jarmily Čapkové.

Marie Šulcová ve své tetralogii Čapci, *Ladění pro dvě struny*, *Poločas nadějí* a *Brána věčnosti* zpracovala život všech tří sourozenců od jejich dětství do dospělosti. Podstatnou část posledního dílu věnovala Helenině statku, kde Helena Čapková našla druhý domov.

Helenina dcera Helenka napsala svou vzpomínkovou knihu *Čapci očima rodiny* v padesátých letech v exilu v Německu. Jako zdroj jí posloužila jen její paměť a v knize je tedy řada nepřesností. Čtenáře jistě zaujmou její vzpomínky na dětství.

Jarmila Čapková se ve své knize *Vzpomínky* zaměřila především na život svého manžela Josefa. Zajímavé je její hodnocení vztahů v rodině Čapků, které nebyly vždy zcela idylické.

Karlova žena Olga Scheinpflugová vzpomíná ve své knize *Živý jako nikdy z nás* na svou švagrovou Helenu jako na tu, která nejvíce bránila jejímu vztahu s Karlem a popichovala k tomu i Josefa.

Borská mapuje ve své knize *Příběh staršího bratra* život všech tří sourozenců od jejich dětství až do konce druhé světové války, kdy se Helena dozvěděla o Josefově skonu. Jak název knihy napovídá, zaměřuje se především na Josefa.

Borská píše, že na rozdíl od bratrů si Helena mohla ještě pamatovat něco z bytu v Malých Svatoňovicích, především útržky z pohřbu babičky Čapkové, které později věnovala svou pohádku. O období před narozením nejmladšího Karla autorka mluví jako o době, kdy ještě maminka milovala obě starší děti. *Jenom nejstarší z dětí, Helena, Lenča, chytá v paměti útržky vzpomínek, pobledlé záběry potřhaného filmu. Zámožný pohřeb krácel pod okny, místní korporace, spousta věnců, hasičská dechovka, dívali se*

s Pečou, nosy připlácnuté na skle, až se maminka smála, jak tam pak zůstaly otisknuty dva čumáčky. Smála se, nehubovala, že my dva větší jen všechno ušpiníme a zničíme. To bylo ještě před Íčkem, ještě nás měla ráda. ... Jenže to už asi Helena ví jen z pozdějšího vypravování: když u nich ve Svatoňovicích zemřela žernovská babička a malíř pokojů pan Jörke maloval její posmrtný portrét, byla i Helena ještě moc malá, než aby si to sama pamatovala. Ale pamatuje si zahrádku za domem, jemuž se ve Svatoňovicích říká panský. Maminka sedí na bílé lavici a cosi bílého šije. Oni dva, Helenka s Pečou, si jí hrají u sukní. Sbírají krásné barevné listy, je tedy podzim. Maminka chvílemi spustí pravičku s šitím do klína, levou dlaň položí na břicho a usmívá se. To už se usmívala na Karla.⁹¹

Nejen děti si všimly, že maminka dává přednost nejmladšímu Karlovi. I matčina maminka, která se jako vdova nastěhovala do jejich domu, ji upozornila, že je na obě starší děti nespravedlivá. *Helena a Peča jsou ještě malí a na tenhle výraz by asi nepadli, ale slyšeli hronovskou babičku, když matce povídala: – Boženko, ty jsi k těm svým starším dětem nespravedlivá. Odstrkuješ je, děláš, jako by tvůj byl jen ten malej. ... Maminka se bránila: jak může být na ty dva hodnější, když jí všechno dělají na zlost? Lenča je vzpurná, věčně odmlouvá, a Peču kam ráno postavíš, tam ho večer najdeš. Stojí jako boží dřevo a na obrátku zas nesmyslně divočí.*⁹²

Podle Borské bylo zřejmě zásluhou otce a hronovské babičky (kteří je měli rádi všechny tři děti stejně a nedělali mezi nimi rozdíly), že starší sourozenci nakonec nejmladšího přijali a spřátelili se. Borská uvažuje o důvodech dětské nevraživosti mezi sourozenci. *Možná byli ti dva, Josef a Helena, také nespravedliví. Snad zdědili po matce její přecitlivělost, její sklon k sebelitování, jako zdědili – všichni tři – její fantazii. Snad i potom ve vzpomínkách zveličovali utrpená příkoří. Jenomže Božena Čapková, zdá se, pro tu palčivou dětskou žárlivost udělala co mohla. Žádný div, kdyby se později Helena a Josef s Karlem nenáviděli.*⁹³

Na druhé straně matka dětem vypravuje historii jejich kraje. Seznámí je nejen s Úpicí a Hronovem, ale při návštěvě otcova bratra v Žernově je

91 BORSKÁ, I., *Příběh staršího bratra*, s. 14.

92 BORSKÁ, I., *Příběh staršího bratra*, s. 20.

93 BORSKÁ, I., *Příběh staršího bratra*, s. 21–22.

zavede do ratibořického údolí a vypráví jim o historii kraje a lidech, kteří tu žili. Dozví se od ní třeba o známé postavě z Němcové Babičky – o Viktorce, kterou pamatoval i žernovský děda.

Po nástupu Heleny s Josefem do školy zažili rodiče zklamání. Helena se sice učila dobře, jenže rodiče si od ní slibovali, že bude nejlepší. Otec se jí ale zastával, tvrdil, že na dívku se učí dobře. Také říkal, že po svatbě budou jedinými jejími starostmi vaření a děti. Když přešla Helena do Brna na Vesnu, začala se čím dál více zajímat o hudbu a začala snít o tom, že by se z ní mohla stát i klavírní virtuoska. To velmi rozzlobí maminku, která si myslí, že by se měla v první řadě naučit tančit v domácnosti. Heleniny prosby vedou nakonec k tomu, že maminka rozhodne o jejím odchodu z Vesny. *Proč to táta dovolil? Proč se jí nezastal? Dvacet pět zlatých je pro něj měsíc co měsíc nemalá zátěž. Ale hlavně: uhýbá před další srážkou se ženou. Koneckonců si také myslí, že u děvčete vyšší vzdělání vede jenom k tomu, že zůstane starou pannou. Lepší bude, když se u švadleny naučí šít, ale jen to, co využije ve vlastní domácnosti. Není nutné, aby se vyučila.*⁹⁴

Krátce poté maminku napadne, že by si Helena mohla v Brně najít ženicha. O pomoc požádá přímo ředitele Vesny. A zajímavé je, že František Koželuha byl jeho přítel. V den zasnub se jí Josef, kterého Helena podporuje v malování, zeptal, zda má svého nastávajícího ráda. *Budu svou paní. A nemusím poslouchat výčitky, že doma ujídám – vzdorně se usměje, aby nebrečela.*⁹⁵

Rok po Helenině svatbě začal v Brně studovat nejmladší Karel. Šulcová zdůrazňuje, že pro něj představovala sestra velkou psychickou pomoc v začátcích. A i ona v něm cítila svou oporu. Dokonce byl z rodiny první, kdo se dozvěděl o jejím těhotenství. *Byla opravdu celá radostná, že ho má v Brně, poznal, že dělala všechno možné, jen aby bydlel v její blízkosti. Sesterská a bratrská pouta se v nich znovu ozvala, tušil, že v celé té náhlé cizotě nového prostředí právě u ní bude mít tu největší oporu.*⁹⁶

Karel byl také první z rodiny, komu se Helena svěřila nejen s tím, že jí matka vyčetla náklady na svatbu, ale hlavně se svým nešťastným

94 BORSKÁ, I., *Příběh staršího bratra*, s. 30–53.

95 BORSKÁ, I., *Příběh staršího bratra*, s. 55.

96 ŠULCOVÁ, M., *Ladění pro dvě struny*, s. 8.

manželstvím. Koželuhovi přišly její zájmy o literaturu a hudbu směšné, všechno jí zakázal. Naopak čekal, že mu pomůže v kanceláři. *Proto tedy nejmenovala Koželuha jménem, napadlo ho. Odcizil se jí. Trochu brzy se odcizil a ona, zaskočena poznáním, čekala na jeho příjezd do Brna jako na jedinou spásu. Ne vlastní muž, ale on bude patrně jedinou duší, k níž se upne celou silou svých devatenácti let; netrpělivě čekala, až přijde, aby mu mohla nedočkavě povědět holou pravdu o svém manželství s mužem o celých třináct let starším, kterého ani nenapadlo, aby se zajímal o toužení a zájmy mladé ženy. ... Prosím tě, Karle, nenechávej mne tak samotnou.*⁹⁷

Karel navštěvoval svou sestru každý den. Její manžel trávil řadu večerů s vlastenci v klubech. Jeden večer, kdy se Karel u Heleny zdržel déle, došlo na brněnském Velkém náměstí k bitce mezi brněnskými Čechy a Němci, která se brzy rozšířila do vedlejších ulic. Kámen rozbil i okno Helenina bytu. *Zavři, zavři, přiskočila k němu Lenča a táhla ho zpět k širokému oválnému stolu. – Vidíš jací jsou! S takovými dohoda není možná! Zavři, ať nevidí, že se díváme...! Poslechl ji. Aby se nebála. Aby neublížila sobě a dítěti. A rozhodl se, že se tuto noc od ní nevzdálí.*⁹⁸

Po narození dcery Evy neměla Helena už na Karla ani společnou tajnou četbu knih tolik času. *Tmavé podzimní dny roku 1905 se přitímím sychravé mlhy vloudily i do jeho pokoje a poznamenaly ho samotou a smutkem, neboť Lenča, zahleděná do malé Evy, už neměla mnoho času na dlouhé hovory o knihách a nejružnějších událostech doby. Dokonce vrátila německé čtení do soukromé knihovny, a když se tomu divil, smála se: - Aby mi to třeba Koželuha nezabavil a nehodil do kamen jako pan skladatel Janáček své ženě. Ani bych mu to nemohla oplatit – leda že bych mu místo not spálila sbírku zákonů Rakouska-Uherska.*⁹⁹

Šulcová zmiňuje, že Koželuha poradil v roce 1906 svému tchánovi v soudním procesu. Tchán chtěl pomoci svému příteli, který se účastnil povstání proti Němcům u nich v kraji, a nyní byl kvůli tomu stíhán. *Koželuha odepsal tchánovi okamžitě. Poradil mu, aby se v den soudního procesu rozjel do Hradce o své vůli, vyžádal si slyšení a pronesl ve prospěch Václava*

⁹⁷ ŠULCOVÁ, M., *Ladění pro dvě struny*, s. 10–11.

⁹⁸ ŠULCOVÁ, M., *Ladění pro dvě struny*, s. 31.

⁹⁹ ŠULCOVÁ, M., *Ladění pro dvě struny*, s. 40.

*Šturze své svědectví. Nakonec připojil pár právnických rad: O čem hovořit, jak hovořit, co zamlčet, jak změnit smysl nepříznivých výpovědí ostatních svědků v případě, že by se vyskytly, nepopírat vyřčená slova obžalovaného, ale zvrátit jejich smysl ve svůj prospěch.*¹⁰⁰ Doktor Čapek tak zachrání svého přítele před vězením.

Rok po narození první dcery se Helena Karlovi svěří s dalším těhotenstvím. Karel je nejdříve v šoku, pak ale pochopí, že početnou rodinou chce jeho sestra kompenzovat svou samotu. *Zděsil se: – Cože? Už zase? Vždyť byl Evičce teprve rok..! – Smála se: - Víš, že chci mít čtyři děti? Ale doma ani slovo, to ti povídám! – Díval se na ni užasle a napadlo ho, že Lenča vyřešila svou častou samotu a nepochopení svého muže mateřstvím, roztřela životní kruh, a nyní se těší, raduje a nedočkavě vyhlíží své další dítě. Dojalo ho to. Pohladil jí ruku a vycouval ze dveří – zdálo se mu, že je zde naprosto zbytečný.*¹⁰¹

Helena si však nepřestala Karla všímat a uvědomovala si, že je to nejen velmi inteligentní člověk, ale na svůj věk i velmi vyspělý. *Hleděla na něho a její oči říkaly: Človče, ty víš, co chceš. Už teď máš svůj životní styl a sloh, je ti sedmnáct a jsi osvícený věděním a my s Pečou za tebou kulháme, aniž to tušíš.*¹⁰²

Oba bratři už studovali v Praze, když paní Čapkovou napadlo, že by se mohl její a manželův majetek rozdělit a Karel s Josefem by dostali svůj díl. Tak by už nemuseli dál prosit o peníze, když nemají čas kvůli studiu na vlastní psaní do novin. Helena podle ní nárok na tyto peníze nemá, měla více šetřit. Otec však nejdříve protestoval, protože si uvědomoval, že oba bratři po dokončení svých studií budou plně samostatní, což o Heleně neplatí. Navíc si uvědomoval, že v Praze, kam se přestěhovali za syny, jsou větší výdaje než v Úpici a bál se, aby sami měli z čeho platit účty.

Po Koželuhově zatčení a Karlově promoci žili sourozenci v Bílovicích, kde se brzy projevil nedostatek potravin. *A Lenča se rozjela za rodiči, aby přivezla aprovizaci; vrátila se kulatá, jako by měla zítra porodit, a vytahovala zpod dlouhých sukní plátěné sáčky s moukou. Chechtali se jako posedlí.*

¹⁰⁰ ŠULCOVÁ, M., *Ladění pro dvě struny*, s. 58.

¹⁰¹ ŠULCOVÁ, M., *Ladění pro dvě struny*, s. 74.

¹⁰² ŠULCOVÁ, M., *Ladění pro dvě struny*, s. 75.

*Vytáhla balík tabáku a hodila jim ho: – Tady máte, bando nectná! Nemyslete, není to žádná slast nechat se očumovat rotou maďarských celníků!*¹⁰³

Helenina dcera Helena vzpomíná, že každé léto měli povinnost navštívit prarodiče v Trenčianských Teplicích. *Pravá letní sezóna byla v tomto kopcovitém a lesnatém místě krátká, a tak byly návštěvy rozděleny do dvou letních měsíců. V první várce přijel Josef s Jarmilou, se kterými jsme se nesetkali. Druhá várka byl Karel a matka s námi děvčaty. Bylo toho trochu mnoho najednou, ale matce by bylo příliš líto, kdyby se o prázdninách nesešla s žádným z bratrů. Karel byl s Josefem konečně celý rok.*¹⁰⁴

Také vzpomíná na matčiny literární začátky. *V té době, kdy jsme jezdívali do Trenčianských Teplic, se v matce najednou zrodila literární činnost. Při jejích kulturních sklonech a dvou slavných bratrích není ani divu. A tak doma v Brně pilně dopoledne psala a vozila plody svého ducha strýcům. Veliké sešity v rodině s babičkou nevymřely a matčiny vypadaly skoro jako menší účetní kniha. Strýci je s povzdechem vzali a s příbuzenskou účastí četli. Pak prohlásili: „Milá Lenko, je to všechno pěkné, ale nepíšeš rodinnou kroniku, nýbrž knihu. Zestručnit!“ Matka tedy poslušna zasedla k psacímu stolu a zkracovala a zkracovala, až z menšího účetnictví zbylo dvanáct kapitol takových svěže a stylově bohatě propracovaných vzpomínek na její dětství. Ty konečně našly milost v očích strýců a útloučkou knížku, nazvanou Malé děvče, vydal Štorch-Marien, tehdejší nakladatel strýců, ve svém Aventinu. Pak ještě napsala stejnou úspěšnou Kolébku, jednající o jejích dojmech vdané ženy a našem narození, a jeden obsáhlejší román, jehož jméno jsem ke své hanbě zapomněla. ... Přitom nepsala špatně, vždyť konečně znala dobrou literaturu a nemohla upadnout do kýče. Ale literatura není jen umění psát, nýbrž i nutková potřeba něco vyjádřit. Matka byla ve svých zážitcích příliš osobní a nedovedla vycítit jejich všeobecnou platnost. ... Psaním skončilo trvale matčino hraní na klavír. To byla škoda. Všichni jsme to rádi poslouchali.*¹⁰⁵

Krátce po konci první světové války se Karel seznámil s mladičkým Otakarem Štorch–Mariem. Když Karel schválil Heleninu prvotinu *Malé*

¹⁰³ ŠULCOVÁ, M., *Ladění pro dvě struny*, s. 276.

¹⁰⁴ KOŽELUHOVÁ, H., *Čapci očima rodiny*, s. 78

¹⁰⁵ KOŽELUHOVÁ, H., *Čapci očima rodiny*, s. 81–82

děvče, rozhodl se, že to bude způsob, jak začínajícího nakladatele podpořit. I když měl nejdříve k samotné knize řadu vitek, svou sestru neodmítl a kritikou jí pomohl knihu upravit. *Žasl. Lenča kouzlila na stránkách obraz úpického domova, lyricky laděné vzpomínky. Byly sice krapet upovídáné, potřebovaly stylisticky upravit, ale to byla maličkost. Měl pokušení rukopis opravit, ale neudělal to – každý autor se učí vlastními chybami, vlastním, často až krvavým potem, jakmile by jí začal opravovat text, škodil by pouze jí samé. Neprozradil jí, že už má pro ni nakladatele – ukázal rukopis Štorchu Marienovi.*¹⁰⁶

A oba bratři ji podpořili i ve vydání její další knihy s názvem *Kolébka*. Karel byl rád, Lenča nezapřela, že je z rodu psavců a po Malém děvčeti, obrázku z dětství a úpického domova, se pustila do dalšího díla. ... Karel z vlastní zkušenosti věděl, že švagr jen nerad vidí v rukou Lenči knihy, byl praktický právník a věděl, že pouhou tvořivostí ducha se i nejnadanější autor sotva užíví. Lenča tedy prosadila svou, nejen že četla všechno, co jí přišlo pod ruku, ale nyní i píše a píše dobře, Štorch má čich na takové věci, a když jí vydal Malé děvče a chystá další titul, jisté ví, že knížka nepropadne a půjde na odbyt. – Z Lenči roste spisovatelka, všiml sis? Řekl Pečovi.¹⁰⁷

O její další povídce *Kolébka* se Šulcová zmiňuje jen okrajově, že vyšla v době, kdy byla Karlova hra *Ze života hmyzu* navržena na státní cenu.¹⁰⁸

Román *O živé lásce* se původně jmenoval *Před večerem*. To se Karlovi nelíbilo a sám jí poradil jiný – zajímavější název. V té době už byl vážně nemocný její manžel. *Přijela, a nejen kvůli nemocné mami a zraněnému otci, chtěla se zároveň poradit. Doktor Koželuha byl těžce nemocen. Měl tukem obalené srdce a krevní tlak mu stoupal až k mrtvičnosti. Také přivezla Aventinu rukopis románu Před večerem. – Prosím tě, co je to za název, to Před večerem?! Co takhle O živé lásce? Láska je slovo magické, láska táhne, láska je alfou a omegou života – to Před večerem je jako před koncem všeho, nemyslíš? Poslechla ho; změnila název a podepsala se Štorchem-Marienem smlouvu.*¹⁰⁹

106 ŠULCOVÁ, M., *Poločas nadějí*, s. 42.

107 ŠULCOVÁ, M., *Poločas nadějí*, s. 103.

108 ŠULCOVÁ, M., *Poločas nadějí*, s. 146.

109 ŠULCOVÁ, M., *Poločas nadějí*, s. 174.

Když ve svých čtyřiceti letech Helena Čapková ovdověla, oba bratři pro ni byli velkou psychickou oporou. To oni vymysleli, aby opustila Brno a přestěhovala se k nim do Prahy. *Umřel František Koželuha. Padl v úterý 13. července (1926) jako vykotlaný dub a Lenča ve svých čtyřiceti letech ovdověla. Chodili kolem ní tiše, a než se vrátili z pohřbu do Prahy, řekli jí s Pečou: – Podívej, děti máš odrostlé, jdou si vlastní cestou, dej tady všechno do pořádku a přijed', máš u nás kořeny. – Rozplakala se: – Není toho zas tak mnoho k rovnání, František měl všechno v pozemích a papírech, hotovost je malá. – Ale po čase přijela, prázdnota brněnského bytu na ni padala ze všech stran. Nabídli jí: Co kdyby ses uhnízdila tady? Táhle za rohem se staví, běž se tam podívat, stavitel ti řekne, které domky jsou ještě k mání. – Poslechla je. Prodala v Brně, co se dalo, a koupila hned za rohem, v nové Soběslavské ulici, rozestavěnou vilku se zahrádkou. Neměla celou hotovost a musela si půjčit. Mlčela o tom zejména kvůli otci – nechtěla, aby se strachoval a přidával jí ze svých úspor. Stačilo, že honil políra, stavitele i řemeslníky, aby se mohla zabydlet co nejdříve.*¹¹⁰

Helena také patřila k těm, kterým se nelíbily Karlovy Povídky z jedné a druhé kapsy. - *No víš, Karle, abych Ti řekla ... Zkrátka, my jsme tady s Pečou přišli, že se nám teď ty tvoje věci vůbec nelíbí. Prosím tě, člověče, co tě to vůbec napadlo, psát takový povel? Ty povídky v Lidovkách, no prosím, ale knižně? Vždyť ty umíš psát, všude tě berou, Anglie, Amerika – a ty najednou, místo abys psal světovou literaturu, se snížíš k povídkám pro služby! Člověče! Kdo má na tebe takový vliv, že zrovna tohle..? Máš rozum? Lenča se tak rozohnila, až rudla v obličeji, jen Josef klopil hlavu a očima sledoval na koberci barevný a klikatý vzor tkaní.*¹¹¹

Po otcově smrti se Helena vydala do Paříže, kde poznala svého druhého manžela. Šulcová píše i o tom, že Karel byl jedním z prvních, kdo se dozvěděl o jejím sňatku s Palivcem v roce 1930. *Lenča přijela z Francie omládlá a rozevlátá, hodila kabelku nonšalantně na stůl a ovinula mu ruce kolem krku: Chci ti něco povědět, lčku, řekla s nebývalou lehkostí v hlase. Řekla bych ti, abys hádal, ale to bys asi neuhod. – Nó, to sem celej žádostivej, protáhl trochu zvědavě, protože Lenča, kdykoliv ho oslovila*

¹¹⁰ ŠULCOVÁ, M., *Poločas nadějí*, s. 263.

¹¹¹ ŠULCOVÁ, M., *Poločas nadějí*, s. 316.

dávným dětským jménem, vždy za tím vězelo cosi kolosálního, co jej mělo naprosto udivit. – *Budu se vdávat, vyhrkla a její hlas prozradil, jak nedočkavě se těšila na chvíli, kdy mu to bude moci povědět. Sňal její ruce ze své šje, trochu poodstoupil a začal si ji prohlížet: – No nééé, a kohos kde klofla, stará katedrálo? – Cokoliv by byl čekal, ale další Lenčin sňatek nejméně. Po smrti doktora Koželuha sice měla pár dobrých příležitostí, ale dar jakési předvídavosti ji vždy varoval, takže se stáhla do své ulity a ze všeho nejméně vyhlížela další možnost sňatku. Hodila hlavou, byla uražena, že si ji dobírá. Popotáhla: – Člověče, vždyť mi je čtyřiačtyřicet – to mám takhle žít napořád? ... – Cosi mu přišlo líto. Že zase bude víc sám a že už Lenča na něj nebude mít tolik času jako dříve.*¹¹²

Helena Čapková našla nové štěstí po boku Josefa Palivce. Oba bratři jí to přáli. Za všemi těžkými událostmi byla alespoň jedna radostná, Lenča se znovu vdávala, její loňská známost z Paříže s básníkem Josefem Palivcem, legačním radou na československém velvyslanectví, dozrála a měli mít v sobotu 25. října svatbu. Přiběhla za Karlem a ovinula mu ruce kolem krku: – *Budeš mít dalšího pátečníka, lčku, jsi rád? – Rozmarné oslovení naznačovalo, že je opět šťastná a že se těší na společný život s vynikajícím člověkem, kterým Palivec bezesporu byl. Přál jí to štěstí, žila v posledních letech velmi osaměle.*¹¹³

Před tím, než koupili s Palivcem statek ve Žluticích, si Helena vše promyslela. Věděla, že ani ona ani manžel zemědělství nerozumí a tedy si budou muset najmout nějakého specialistu. Lenča v manželství s básníkem Palivcem rozkvetla; Josef Palivec předsedal nedávno z diplomatických služeb v Paříži do zátiší ministerstva zahraničí v Praze a chystal se právě ukončit studia na právnické fakultě doktorátem právních věd. Lenča byla tedy spokojena, jen její tvůrčí duch zlenivěl; už nepsala, jen sem tam publikovala drobné glosy a úvahy o tom, jak je umění celkem problematickou a celkem nevděčnou záležitostí každého autora. Zato se v ní probudila podnikavost. – *Karle, máme s Palivcem nápad. Prý někde u Žlutic, ty asi víš, kde to je, jde do dražby takový docela malý stateček, majitel, nějaký Vilém Jugl, ho musí prodat; nemá na daně na mzdy na nic. Víš, kde je Prohoř? Nevíš? Je to*

112 ŠULCOVÁ, M., *Poločas nadějí*, s. 338–339.

113 ŠULCOVÁ, M., *Brána věčnosti*, s. 34.

kousek od Toužimi a tomu statku u Prohoře se říká Hrádek. Dřív patřil Lobkovicům z Křimic. Takže ten Hrádek koupíme a celkem za výhodnou cenu čtyři sta tisíc. Co tomu říkáš? – Nóó, to si troufáte, holka, zašklebil se a v duchu žasl. – A kdo jako bude sedlačit? ... Urazila se. - To jako myslíš, že jsme padlí na hlavu? Jó, hochu, to se ví, že ani já, ani Pepa, ale od čeho jsou odborníci, proč je tedy chrlí naše ctné vysoké školství? Najmu si odborníka, bude rád, že má v dnešní krizi dobré místo. Hned za statkem je chovný rybník. Budeme tam jezdit na léto. Máš za ušima, sestřičko, myslel si Karel, tati by měl radost. Okamžitě zaregistroval, že Lenča má své budoucí sedlačení na statku důkladně promyšlení až do poslední mrtě; předkové by se usmívali od ucha k uchu! ... Ať se vám vyvede. Já tam budu jezdit na vagace. Holka, jestli je to kraj jako v Chýších, tak je to boží dar: louky, lesy, slunce, klid.¹¹⁴

Během dalších návštěv u Karla už o koupeném Hrádku jen básnila. Že statek je rozlehlý, kolem pole a louky, z oken domu výhled na velký rybník, za domem sad, ale zarostlý, zpustlý, bude třeba ho obnovit. Také stáje jsou staré, musí se přestavět a zmodernizovat. Zatím najali šikovného správce, aby na všechno dohlédl a všechno připravil. Hleděl na Lenču s obdivem, ani trochu se nebála, že zkrachuje jako minulý majitel, snad na ni sestoupil nějaký duch dávných sedláckých předků a teď jí našeptává, co a jak zařídit a udělat, aby se jí nic nevymklo z rukou a sloužilo k zbohatnutí a užitku. Poslouchal ji, jak kuje plány, a teprve když se vypovídala, řekl: A to tam chceš být napořád? A Pepa v Praze? ... – Kdepak celý rok! Jen přes prázdniny a tak. Něco jako letní byt, přijet na kontrolu, pobýt, přehlédnout účty... – Vpadl jí do řeči? - Ohledat slepice, spočítat brambory a koňům zuby, kaprům šupiny... – Smáli se, rázem zapomněl na trampoty, na útoky kritiků, na zachmuřené politické nebe.¹¹⁵

Když ji později Karel na statku navštívil, překvapilo ho, že na něho čekala na nádraží s vozem taženým koni. Místo městské paničky ho vítala nakynutá selka. – Pojd', zopakujeme si naše jízdy v Úpici, přivítala ho. – Pamatuješ? Jak jsme jezdili s tatím za marody? – Vedla ho k rozložitému kočáru s párem tmavých koní, na kozlíku kočí. – Vidiš, takhle cestujeme,

¹¹⁴ ŠULCOVÁ, M., *Brána věčnosti*, s. 76–77.

¹¹⁵ ŠULCOVÁ, M., *Brána věčnosti*, s. 87.

smála se, když se divil. Byla řečná jako vždy, když chtěla rázem vyklopit všechny novinky, které se jí tlačily na jazyk. ... – Tak si představ, Pozemkový úřad mne prosí, abych si vzala pod správu sousední Brložec. Můžeme se tam podívat, kočárem je to kousek. Hleděl na ni s obdivem: Tak tohle v tobě vězelo, sestřičko, kus sedláctví! Naklonila jsi nos k brázdě země a už ti tam zůstal. ... Byla spokojená, dávné pojmenování Karla lčkem potvrzovalo, že je šťastná, že přijala roli statkářky s nadšením a chce ji se ctí obhájit. Než po večeri zapadl do svého pokoje, zahuhlal jí přes rameno: – Hádám, že by se naši předkové tetelili štěstím, Katedrálo.¹¹⁶

Protože Josef s Helenou nesouhlasili s Karlovým vztahem s Olgou Scheinpflugovou, dozvěděli se o jejich sňatku až po obřadu. V předchozích letech, na počátku jejich vztahu, se je Helena snažila rozdělit i tím, že prozradila Olze, že se Karel stýká se svou dávnou láskou Věrou Hružovou. *Nic by za to nedal, že se Lenča postarala, aby se jejich schůzky v Brně dostaly k Olžině sluchu. Všiml si, v co Lenča doufá, že známost s Věrou považuje za vhodný klín, vražený mezi něj a Olgu.¹¹⁷*

Přesto oba starší sourozenci nechtěli ničit své přátelství s nejmladším a snažili se být přátelští k nové švagrové. I tak ale Karel získal dojem, že ho Helena navštěvuje jen, když je sám doma. Ošklivě se kvůli tomu pohádali. Karel ji i požádal, aby příště zavolala, než přijde. *Zděšeně na něho pohlédla, krku jí rázem vyrostl knedlík. Pak sáhla po kabelce: – Takže až sem jsme dospěli, milý bratře? Tos neměl, Karle, tos opravdu neměl – to je mezi námi začátek konce! I když se později udobřili, už ho nenavštěvovala tak často jako Josefa. Premiéru Matky však nevynechala.¹¹⁸*

Josefova žena Jarmila také nezapomněla zmínit své zážitky se svou švagrovou. Konstatuje, že mezi ní a Helenou byla spíše jen slušnost kvůli Josefovi než upřímné přátelství. Přesto o ní píše jako o Helence. Přiznává, že se i ráda vyhýbá setkáním se svou švagrovou. *Nemám věcné příčiny proti nim – ale není mi dobře v jejich ovzduší – stísňuje mne to usměvavé službičkování – ta křiklavá pohoda, ten laciný souhlas – chybí mi naveskrz dobrý životní duch, subtilita srdce opravdového, schopného – vše je*

¹¹⁶ ŠULCOVÁ, M., *Brána věčnosti*, s. 148–149.

¹¹⁷ ŠULCOVÁ, M., *Poločas nadějí*, s. 144.

¹¹⁸ ŠULCOVÁ, M., *Brána věčnosti*, s. 225.

*nahrazeno podivnou, správnou mazaností. Ale náš poměr je dobrý a přeji si jej tak zachovat.*¹¹⁹

Vzpomíná také na Vánoce v roce 1932: *Tatíčkovy sestry bývaly na Štědrý večer samy z jemnocitu pro to, co znamená rodinný kruh. Helenka má muže a dceru, vnučku, ale neumí udělat Štědrý večer; má patrně takový strach z nudy a z ticha, z prázdnoty rodinného cítění; všichni se přihnou k nám.*¹²⁰

V únoru 1933 se u Karla sešli přední čeští literáti. Palivcovi toto setkání organizovali, pozvali však samotného Josefa bez Jarmily. Ta přiznává, že to chápala, ale mrzelo ji, že se jí Josef nezastal. *Ale pravda, já jsem dost nemluvila o tom, že jsem četla Holana, Horu; a že mě ti lidé, kdyby ne jinak, zajímají jako lidé, se rozumí samo sebou. A hlavně že není třeba tolik přezíravosti, nejemnosti, ba sprostoty. Nechtějí mne mezi sebou!!! Jen zticha, buď přívětivá a nedávej nic znát! - Že mne Helenka nezve, je zcela v pořádku, je to správná a čestná odplata za můj pasivní odpor, který však skutečně nikde nepřekročil meze pasivnosti a zdrženlivosti. Ale že Peča necítí nevolnost a stud, že když nereaguje tím, že by prostě odpověděl: Ano, p ř i j d e m e tam, čímž by bylo vše odbyto, mlčky dává souhlas a je rád mezi nimi sám!*¹²¹

Karlův tajný sňatek s Olgou Scheinpflugovou cítila Helena jako nevděk z bratrovy strany. Všichni v rodině se smířili s Karlovým staromládenectvím, a proto to bylo pro všechny překvapení. *Mateřská sestra žárlila a brala ten sňatek jako křivdu na své láskyplné péči. Ona, která se nedávno provdala podruhé.*¹²²

Jarmila Čapková píše ve svých vzpomínkách o tom, že Helena dokonce naváděla Josefa, aby také nesouhlasil s Karlovým vztahem s Olgou. *Peča je Helenkou silně ovlivněn a zpracováván k nenávisti proti Karlovi a Olze. On sám má některé své vlastní a spravedlivé důvody, ale ona docílí,*

119 ČAPKOVÁ, J., *Vzpomínky*, s. 233–234.

120 ČAPKOVÁ, J., *Vzpomínky*, s. 227.

121 ČAPKOVÁ, J., *Vzpomínky*, s. 228–229.

122 BORSKÁ, I., *Příběh staršího bratra*, s. 274.

že se to v něm zaostří k docela odmítavé příkrosti, kterou bude považovat za spravedlivou.¹²³

Olga Scheinpflugová píše ve své vzpomínce na Karla i o vztazích v jeho rodině. Konstatuje, že i když si v dospělosti byli blíže s Josefem, tak u Heleny na venkově si vychutnával klid a ticho. *Jeho nejsilnějším rodinným poutem bylo bratrství. Měl rád svého otce, spojil s ním na čas svůj život, liboval si živelnou praktičnost, chytrost i nadanost své sestry, ale jeho obdiv, starostlivost i závislost měl bratr Josef. ... Za sestrou jezdil do Brna a ven na Hrádek, jako by se jel nadýchat atmosféry domova odžitého, ale nezapomenutelného, žertovali spolu rodinnou hantýrkou a citovali babiččina přísloví a moudrosti. ... Od sestry psával dopisy plné klidu, líbilo se mu opravování hospodářských budov, péče o dobytek a pole a poezie starého rodinného nábytku. Psal tam jako za větrem, jak řekl, když se jednou vrátil z návštěvy.*¹²⁴

Scheinpflugová také vzpomíná, že když se s Karlem seznámila, Helena se k ní chovala nejdříve hezky, až později na ni začala být nepříjemná. Olga se přátelila s Karlem krátkou dobu, když spolu jeli na dovolenou do Špindlerova Mlýna. Helena nedovolila, aby jeli sami a rozhodla se je ještě s Annou Marií Tilschovou doprovodit. *Na procházkách po horách šli někdy pozadu s Karlem Čapkem a já vpředu s jeho sestrou, tenkrát kyprou a plnou života, brala můj vztah s jejím bratrem s naprostou samozřejmostí, ale později spustila mezi sebe a mne závary – a tak mě ani nepřekvapilo, že na to ve svých vzpomínkách na oba bratry zapomněla.*¹²⁵

Když se gestapo dozvědělo o Karlově smrti, rozjelo se za Josefem. Helena s Olgou ho chtěli varovat a pomoci mu k útěku za hranice. Gestapo však bylo rychlejší. *Helena se spěšně oblékala, horečně přemýšlela, koho vypravit za Pečou do Želiva, aby ho varoval. Ne, varovat nestačí, musí ho někam odvézt, ukrýt.*¹²⁶

O smrti Josefa se Helena dozvěděla z londýnského večerního vysílání. Nejdříve tomu nevěřila. *Nemohla uvěřit: takový nesmysl, pět a půl*

123 ČAPKOVÁ, J., *Vzpomínky*, s. 254.

124 SCHEINPFLUGOVÁ, O., *Byla jsem na světě*, s. 28–31.

125 SCHEINPFLUGOVÁ, O., *Byla jsem na světě*, s. 59.

126 BORSKÁ, I., *Příběh staršího bratra*, s. 311.

*roku přežít v koncentráku, a pak umřít, když je svoboda na dosah ruky, to by náš Peča přece neudělal.*¹²⁷

*I když nebyl mezi Jarmilou Čapkovou a Helenou vřelý vztah, Helenina smrt Jarmilu zasáhla. I když nebyl žádný citový vztah mezi Helenkou a mnou, a málo vztahů vůbec, pociťuji její odchod jako odloučení něčeho, co náleželo ještě k Pečovi, a jako vychýlení rovnováhy (nezvyklé) v rodině. Ač jsem ji skoro ani nenavštěvovala, stačilo mi, že žije. Nerozuměly jsme si, ale respektovala jsem v ní jeho setru.*¹²⁸

127 BORSKÁ, I., *Příběh staršího bratra*, s. 343.

128 ČAPKOVÁ, J., *Vzpomínky*, s. 322.

7. Závěr

Helena Čapková milovala kraj svého dětství, Úpicko, stejně jako její dva mladší bratři, a ve svých vzpomínkových dílech se do něj několikrát vrátila. Začala psát v době, kdy její mladší bratři už byli uznávanými novináři a spisovateli. Karel s Josefem byli i jejími prvními čtenáři a kritiky, kteří jí poradili v jejích spisovatelských začátcích.

Helena Čapková nedosáhla takové slávy a uznání jako její dva mladší bratři. Její dílo je na rozdíl od Karlova psáno spíše zastaralým jazykem a těžko tedy může dnes oslovit tolik čtenářů.

Helena Čapková však uměla psát velmi barvitě. Při čtení pasáží popisujících rodný kraj si zajisté každý čtenář vše představí, jako by tam sám byl. Zřejmě i proto se její pohádka, povídky i kniha *Moji milí bratři* setkala s mnohem větším úspěchem než román *O živé lásce*. A samotná *Pohádka o babiččině zástěře* jistě může oslovit i dnešní děti.

Ve svých knihách se však nevrací jen do kraje dětství. Nastoluje v nich i řadu otázek o životě člověka (a především ženy) ve společnosti dvacátých let dvacátého století. – Má žena právo věnovat se své kariéře na úkor rodiny a může dosáhnout stejných úspěchů jako muž? Je špatné, když žena nebo muž opustí svou rodinu kvůli novému vztahu? Je ostuda, když dívka otěhotní před svatbou? A je vhodné otevřeně mluvit o těhotenství a porodu?

Pro její dílo je typický citový prožitek. Čtenář i pochopí, jak se k výše zmíněným otázkám staví sama autorka. Čapková vyrostla v rodině, kde matka věřila, že jediným cílem ženy má být péče o rodinu a domácnost. Tomu se Čapková bránila a nesouhlasila s tím. Věřila, že žena může dosáhnout stejných úspěchů jako muž. V tom ji podporoval otec, který jí umožnil studovat. S ním si i více rozuměla. Vztah s rodiči byl ovlivněn i tím, že matka se až nezdravě upnula na nejmladšího Karla a oba starší sourozence často i zanedbávala. Na druhé straně otec měl všechny tři své děti stejně rád a snažil se poskytovat všem třem stejné zázemí.

O jejím životě a o celé rodině Čapků se můžeme dočíst nejen v její vzpomínkové knize *Moji milí bratři*, ale i v dalších knihách, například v knize Karlovy ženy Olgy Scheinpflugové a Josefovy ženy Jarmily Čapkové.

Helena Čapková byla ze sourozenecké trojice nejstarší, ale jako jediná z nich přežila obě světové války. Je smutné, že i když se svým druhým manželem Josefem Palivcem pomáhala během druhé světové války v odboji, poúnorová vláda je neměla v oblibě a trestala je.

Myslím, že je škoda, že její beletristická tvorba se nedočkala dalších vydání. Přestože ji komunistický režim odmítal, v uplynulých dvaceti letech na to bylo jistě už dost času. I to by napomohlo tomu, aby se její jméno a dílo dostaly do širšího povědomí.

Zdroje

Prameny:

ČAPKOVÁ, Helena. *Kolébka*. Praha: Ot. Štorch-Marien, 1922. 73 s.

ČAPKOVÁ, Helena. *Malé děvče*. Praha: Ot. Štorch-Marien, 1920. 51 s.

ČAPKOVÁ, Helena. *Moji milí bratři*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1966. 376 s.

ČAPKOVÁ, Helena. *O živé lásce*. 1. vyd. Praha: Ot. Štorch-Marien, 1924. 188 s.

ČAPKOVÁ, Helena. *Pohádka o babiččině zástěře*. Aleš Fettes. Obec Žernov, 2005. ISBN 80-239-6371-6.

Sekundární literatura:

Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. Praha: Academia, 1985–2008. 7 sv. ISBN 80-200-0345-2.

BORSKÁ, Ilona. *Příběh staršího bratra*. Praha: Albatros. 1987. 360 s.

ČAPKOVÁ, Jarmila. *Vzpomínky*. Praha: TORST, 1998. 410 s.
ISBN 80-7215-046-4.

FETTERS, Aleš. *Osudu navzdory: Život a dílo Heleny Čapkové*. 1. vyd. Malé Svatoňovice, 2008. 32 s. ISBN 978-80-254-2727-9.

KOŽELUHOVÁ, Helena. *Čapci očima rodiny*. 1. vyd. Praha: B. Just, 1995. 171 s. ISBN 80-901841-0-3.

PALIVEC, Josef. *Básně, eseje, překlady*. Jiří Rambousek. 1. vyd. Praha: Torst, 1993. 354 s. ISBN 80-85639-11-4.

PALIVEC, Josef. *Prózy, listy z vězení, pozdravy přátel*. Jiří Rambousek. 1. vyd. Praha: Torst, 1996. 568 s. ISBN 80-85639-87-4.

SCHEINPFLUGOVÁ, Olga – KRČMA, František. *Byla jsem na světě*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1994. 349 s., [32] s. fotogr. ISBN 80-204-0421-X.

SCHEINPFLUGOVÁ, Olga. *Živý jako nikdo z nás*. Praha: Hynek, 1997. 266 s. ISBN 80-85906-69-4.

Společnost bratří Čapků. *Malíř – básník. Vzpomínání na Josefa Čapka.*

Praha: Academia, 2004. 212 s. ISBN 80-200-1120-X.

ŠULCOVÁ, Marie. *Brána věčnosti*. [4]. Praha: Melantrich, 1997. 478 s., ISBN 80-7023-245-5.

ŠULCOVÁ, Marie. *Čapci*. 2. upravené vyd. [1]. Praha: Melantrich, 1998. 376 s. ISBN 80-7023-267-6.

ŠULCOVÁ, Marie. *Ladění pro dvě struny*. [2]. Praha: Melantrich, 1990. 376 s. ISBN 80-7023-051-7.

ŠULCOVÁ, Marie. *Poločas nadějí*. 1. vyd. [3]. Praha: Melantrich, 1993. 349 s. ISBN 80-7023-165-3.

Články:

BURIÁNEK, František. Sestra o svých bratrech. *Literární noviny*. 1962, č. 43.

DVORSKÝ, Jaroslav. Naši milí sourozenci Čapkovi. *Rodným krajem*. Červený Kostelec. 2007, č. 35, s. 9-10. ISSN 1210-6135.

DVOŘÁKOVÁ, Dagmar. In memoriam Heleny Čapkové. *Lidová demokracie*. 27. 11. 1969.

KLÍMA, Ivan. Zemřela Helena Čapková. *Literární noviny*. 1961, č. 48.

MÜHLSTEINOVÁ, Lada. Dvě návštěvy Heleny Čapkové v Úpici. *Rodným krajem*. Červený Kostelec. 1994, č. 8, s. 15–18.

NOVÁK, Árne. Helena Čapková: Kolébka. *Lidové noviny*. 10. 2. 1922.

NOVÁK, Arné. O živé lásce Heleny Čapkové. *Lidové noviny*. 7. 1. 1925.

NOVOTNÝ, J. O. Čapci. *Cesta*. 1924/25. s. 361–363.

PÍŠA, Antonín Matěj. Kniha dětství. *Cesta*. 1920/21. s. 241–242.

PÍŠA, Antonín Matěj. Z nové prózy. *Cesta*. 1925/26. s. 98–101.

Byla sestrou milých bratří. *Hradecké noviny*. Roč. 10, č. 276, s. 9. ISSN 1210-602X.

Seznam ilustrací

Ilustrace 1: Božena Čapková s dětmi, zleva Josef, Karel a Helena, 1891 nebo 1892 (foto A. Lehman, Úpice).....	78
Ilustrace 2: Asi dvouletá Helena Čapková s panenkou, kterou dostala o Vánocích 1887 (foto Kolínský, Náchod).....	78
Ilustrace 3: Patrně 5. třída dívčí obecné školy v Úpici, asi červen 1897, Helena sedí uprostřed (fotoateliér Brožek, Jičín).....	78
Ilustrace 4: Rodina na zahradě úpického domu, sedící babička Helena Novotná, MUDr. Antonín Čapek a jeho žena Božena, stojící Karel, Josef, Helena, asi 1901.....	79
Ilustrace 5: Helena Čapková-Koželuhová s matkou, babičkou prvorozenou dcerou Evičkou, asi 1906 (fotoateliér A. Lehmann, Trutnov).....	79
Ilustrace 6: Helena Čapková patrně ještě před sňatkem, asi 1904 (fotoateliér de Santalo, Brno).....	79
Ilustrace 7: Helena Čapková-Koželuhová, asi 1927 (foto Drtikol, Praha).....	80
Ilustrace 8: Rodina Koželuhových, zleva JUDr. František Koželuha, Helenka, Helena Čapková-Koželuhová a Evička, asi 1909.....	80
Ilustrace 9: Helena Čapková se zdraví s prezidentem E. Benešem 30.6. 1946 v Malých Svatoňovicích (vlevo univ. prof. dr. Albert Pražák)	81
Ilustrace 10: Helena Čapková-Palivcová koncem 50. let (z rodinného archívu)	81
Ilustrace 11: Helena Čapková-Palivcová v Úpici v létě 1960.....	81
Ilustrace 12: Oddací list manželů Palivcových.....	82
Ilustrace 13: Manželé Palivcovi v Hrádku.....	83
Ilustrace 14: Manželé Palivcovi před automobilem De Soto.....	83

Obrazové přílohy

Ilustrace 1: Božena Čapková s dětmi, zleva Josef, Karel a Helena, 1891 nebo 1892 (foto A. Lehman, Úpice)

Ilustrace 2: Asi dvouletá Helena Čapková s panenkou, kterou dostala o Vánocích 1887 (foto Kolínský, Náchod)

Ilustrace 3: Patrně 5. třída dívčí obecné školy v Úpici, asi červen 1897, Helena sedí uprostřed (fotoateliér Brožek, Jičín)

Ilustrace 1–3 ¹²⁹

129 FETTERS, A., *Osudu navzdory: Život a dílo Heleny Čapkové*, s. 29.

Ilustrace 4: Rodina na zahradě úpického domu, sedící babička Helena Novotná, MUDr. Antonín Čapek a jeho žena Božena, stojící Karel, Josef, Helena, asi 1901

Ilustrace 5: Helena Čapková-Koželuhová s matkou, babičkou prvorozenou dcerou Evičkou, asi 1906 (fotoateliér A. Lehmann, Trutnov)

Ilustrace 6: Helena Čapková patrně ještě před sňatkem, asi 1904 (fotoateliér de Santalo, Brno)

Ilustrace 4–6¹³⁰

¹³⁰ FETTERS, A., *Osudu navzdory: Život a dílo Heleny Čapkové*, s. 30.

Ilustrace 7: Helena Čapková-Koželuhová, asi 1927 (foto Drtikol, Praha)

Ilustrace 8: Rodina Koželuhových, zleva JUDr. František Koželuha, Helenka, Helena Čapková-Koželuhová a Evička, asi 1909

Ilustrace 7–8¹³¹

131 FETTERS, A., *Osudu navzdory: Život a dílo Heleny Čapkové*, s. 31.

Ilustrace 9: Helena Čapková se zdraví s prezidentem E. Benešem 30.6. 1946 v Malých Svatoňovicích (vlevo univ. prof. dr. Albert Pražák)

Ilustrace 10: Helena Čapková-Palivcová koncem 50. let (z rodinného archívu)

Ilustrace 11: Helena Čapková-Palivcová v Úpici v létě 1960

Ilustrace 9–11¹³²

¹³² FETTERS, A., *Osudu navzdory: Život a dílo Heleny Čapkové*, s. 32.

558607/5
60044/5
14408/31

ODDACÍ LIST.

Magistrát hlavního města Prahy potvrzuje, že
v jeho úřední knize oddavků svazek 52
na stránce 162 u č. řed. 1823 jest zapsáno:

Rok měsíc a den sňatku	Tisíc devět set třicet dne dvacátého pátého října 25.X. 1930.-	
	ženich	nevěsta
Jméno a příjmení	Josef Palivec	Helena Koželuhova roz. Čapková
Rodiště	Zbírč o.ú. Rokycany	Hronov o.ú. Nové Město n/ Met.
Příslušnost	Zbírč	Bojkovice
Zaměstnání	úředník min. zahr. všci	soukromnice
Bydliště	Praha 585/III.	Praha 2042/XII.
Věk	nar. 7.X. 1886	nar. 28.I. 1886
svoboden(a) vdovec(a) rozložen(a)	rozl.	vdova
Nabozenské	ř.k.	ř.k.
Jméno, příjmení a zaměstnání rodičů	Josef Palivec, soukrom- ník, Marie Muchová, Malý Újezd.-	† Dr. Antonín Čapek, lékař, † Božena Novotná.-
Jméno, příjmení a bydliště svědků	Dr. Karel Čapek, redaktor a spisovatel, Praha XII. 1853.- Václav Palivec, zem. ředitel, Praha III. Mělnická 8.-	
Jméno a hodnost oddávajících úředníků	JUDr. Josef Sobotka, vrch. mag. rada. Emanuel Jířík, vrch. adjunkt.-	
Odstranění překážek sňatku	Usnesení o rozluce dané Krajským soudem civil. v Praze ze dne 8.X. 1930 č.j. M. X 1770/30-6.- Zemský úřad v Praze výnosem ze dne 20. X. 1930 č.j. 9/A 4918 ze 1930 uděluje snoubencům dispens od všech tří ohlášek. - Zároveň uděluje ženichovi dispens od šestinedělního pobytu.-	
Poznámka	Úmrtí list dany far. úřadem ve St. Brně ze dne 10.IX. 1930 č.j. 5662.- Č.j. IV S 1719/30.-	

V PRAZE, dne 25.10.1930.-

Za příslušnost:
K. Špacek
vrch. mag. rada.

Hlavní město Praha - z. st. 58.

Ilustrace 12: Oddací list manželů Palivcových

Ilustrace 12¹³³

133 PALIVEC, J., *Prózy, listy z vězení, pozdravy přátel*, s. 547.

*Ilustrace 13: Manželé Palivcovi
v Hrádku*

*Ilustrace 14: Manželé Palivcovi
před automobilem De Soto*

Ilustrace 13–14¹³⁴

134 PALIVEC, J., *Prózy, listy z vězení, pozdravy přátel*, s. 548–549.

